

СТЕНОГРАФСКИ ДНЕВНИЦИ

НА

XXII-ТО ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

II РЕДОВНА СЕСИЯ

Брой 92

София, вторникъ, 28 май

1929 г.

102. заседание

Понедѣлникъ, 27 май 1929 година.

(Открито отъ подпредседателя В. Димчевъ въ 16 ч. 30 м.)

Председателствуващъ В. Димчевъ: (Звъни) Обявявамъ заседанието за открито. Присъжтствуватъ нужното число народни представители, за да бѣде заседанието законно.

(Отъ заседанието отсъствуватъ следнитѣ народни представители: Йорданъ Абаджиевъ, Мито Аврамчовъ, Еминъ Тахировъ Агушевъ, Любомиръ Айвазовъ, Николай Алексиевъ, Петъръ Анастасовъ, Никола Андреевъ, Ставри Андреевъ, Никола Аретовъ, Христо Баевъ, Рангелъ Барбанакъ, д-ръ Иванъ Бешковъ, Борисъ Наковъ Божковъ, Стефанъ Бояджиевъ, Димитъръ Бъровъ, Ради Василевъ, Добри Витановъ, Тодоръ Г. Влайковъ, Вълчо Даскаловъ, Вълчовъ, Петъръ Гаговъ, Кимонъ Георгиевъ, Павелъ Георгиевъ, Стойчо Георгиевъ, Страшимиръ Георгиевъ, Димитъръ Гичевъ, Димитъръ Грънчаровъ, Георги Данковъ, Добри Даскаловъ, Димитъръ Дерлипански, Борисъ Димевъ, Владимиръ Димитровъ, Добри Димитровъ, Василъ Драгановъ, Славчо Дръновски, д-ръ Цвѣтанъ Дяковъ, Георги Енчевъ, Трифонъ Ерменковъ, д-ръ Димо Желъзовъ, Станю Златевъ, Димитъръ Зографски, Димитъръ Ивановъ II, Савчо Ивановъ, Василъ Игнатовъ, Христо Илиевъ, Иванъ Инглизовъ, Трифунъ Капитановъ, Димитъръ Каранешевъ, Левъ Кацковъ, Иванъ Кирпиковъ, Колю Кожаклиевъ, Боню Колевъ, Иванъ Колевъ, Тома Константиновъ, Кънчо Кънчевъ, Теодоси Кънчевъ, Стоянъ Кърловъ, Григоръ Коцевъ, Несторъ Личевъ, Иванъ Лѣкарски, Александъръ Малиновъ, Добри Даневъ Манасиевъ, Димитъръ Мангъровъ, Христо Мановъ, Калоянъ Маноловъ, Кръстю Марковъ, Йосифъ Марулевъ, Тончо Мечкарски, д-ръ Кънчо Милановъ, Максимъ Милевъ, Милу Милевъ, Петъръ Миновъ, Добри Митевъ, Запрянъ Миховъ, Димитъръ Мишайковъ, Минчо Мотевъ, Константинъ Муравиевъ, Владимиръ Начевъ, д-ръ Борисъ Николовъ, Иванъ х. Николовъ, Кирилъ Ноевъ, Стоянъ Омарчевски, Станко Панайотовъ, Димитъръ п. Панловъ, д-ръ Йовчо Пеневъ, Вичо Петевъ, Петко Петковъ, Аврамъ Стояновъ Петровъ, Иванъ В. Петровъ, Димитъръ Пешевъ, Александъръ Пиронковъ, Първанъ Първановъ, Георги Пъчевъ, Стефанъ Пѣйчевъ, Александъръ Радоловъ, д-ръ Владимиръ Руменовъ, Стоименъ Савовъ, Георги Симеоновъ, Кирилъ Славовъ, Никола Стамболиевъ, Димитъръ Стефановъ, Таско Стоилковъ, Петъръ Стояновъ, Христо Стояновъ, д-ръ Владимиръ Такевъ, Андрей Тодоровъ, Петъръ Тодоровъ, Константинъ Томовъ, Ангелъ Томчевъ, Желю Тончевъ, Недѣлчо Топаловъ, Иванъ Харизановъ, Методи Храновъ, Иванъ Христовъ, Кирко Цвѣтковъ Христовъ, Владимиръ Христоуловъ, Кръстю п. Цвѣтковъ Стойне Чакръкчийски, Георги Чернооковъ, Григоръ Чешмеджиевъ, д-ръ Никола Чирпанлиевъ, Маринъ Шиваровъ, Теню Яагъзовъ, Димитъръ Яневъ, Сотиръ Яневъ и Иванъ п. Янчевъ)

Съобщавамъ на Събранието, че представителството е разрешило отпущъ на следнитѣ народни представители:

На г. Кимонъ Георгиевъ — 2 дни;

на г. Петъръ Анастасовъ — 3 дни;

На г. Борисъ Димевъ — 12 дни;

На г. Максимъ Милевъ — 12 дни;

На г. Иванъ Лѣкарски — 2 дни;

Освенъ това, следва да се разреши отпущъ отъ Събранието на следнитѣ народни представители:

На г. д-ръ Владимиръ Бурилковъ — 8 дни;

На г. Христо Баевъ — 3 дни;

На г. Петъръ Тодоровъ — 15 дни;

На г. Христо Мариновъ — 2 дни;

На г. Желю Тончевъ — 2 дни;

На г. Христо Калайджиевъ — 1 день;

На г. Александъръ Малиновъ — 30 дни, по болестъ;

На г. Недѣлчо Топаловъ — 3 дни;

На г. Цено Табаковъ — 6 дни, и

На г. Кирилъ Славовъ — 2 дни.

Който сѣ съгласни да имъ се разреши исканиятъ отпущъ, моля, да вдигнатъ рѣка. Болшинство, Събранието приема.

Съобщавамъ на Събранието, че е постѣпило питане отъ народния предсгазитель г. Христо Калайджиевъ къмъ г. министъръ-председателя, съ което го пита дали му е известно за стачката на тютюневитѣ работници въ Хасково и какво смѣта да направи, за да гарантира свободата на събранията на стачниците, за да извоюватъ законнитѣ си права.

Постѣпило е второ питане отъ плѣвненския народенъ представител г. Минчо Мотевъ къмъ г. министра на земледѣлието и държавнитѣ имоти и г. министра на финанситѣ, съ което ги пита дали имъ е известно, че има стоварено въ Русенското пристанище единъ или два шлепа унгарско жито, което подбива цената на нашитѣ храни, и какви мѣрки смѣтатъ да взематъ противъ това.

Тия пиания ще се изпратятъ на надлежнитѣ министри, за да отговорятъ.

Съобщавамъ на Събранието, че сѣ постѣпили:

Отъ Министерството на финанситѣ — предложение за одобрение договора, сключенъ на 4 май 1929 г. въ Бѣлинъ, между българското правителство и Дирекцията на Дисконто Гезелшафтъ, относительно уреждането спорнитѣ въпроси между българското правителство и Дисконто-Гезелшафтъ, произходящи отъ договоритѣ отъ 12 юли 1914 г. и свързанитѣ съ тѣхъ допълнителни договори и конвенции (Вж. прил. Т. I, № 122)

Отъ същото министерство — законопроектъ за изменение и допълнение закона за военния данѣкъ. (Вж. прил. Т. I, № 123)

Отъ Министерството на търговията, промишлеността и труда — законопроектъ за одобрение произведения съгласно чл. 61 отъ закона за минитѣ търгъ съ тайна конкуренция по отдаване експлоатацията на държавната каменоважглена концесия „Крумъ“, находяща се въ землището на с. Реброво, Софийско. (Вж. прил. Т. I, № 124)

Отъ Министерството на външнитѣ работи и на изповѣданията — предложение за одобрение на размѣненитѣ въ

София на 17 май 1929 г. ноти относително възстановяването в отношенията между България и Унгария на договора за предаване, подписан в София на 31/18 май 1911 г. между България и Австро-Унгария. (Вж. прил. Т. I, № 125)

Отъ Министерството на железниците, пощите и телеграфите — законопроект за доставяне по доброволно съгласие на релси и дребни железнопътни материали за нуждите на Главната дирекция на железниците и пристанищата. (Вж. прил. Т. I, № 126)

Ще ви се раздадат.

Пристъпваме към първата точка от дневния ред — трето четене законопроекта за разрешаване на Ямболската градска община да сключи заемъ.

Моля г. секретаря да прочете законопроекта.

Секретарь И. Михайловъ (д. сг): (Прочита законопроекта изцяло, безъ изменение)

Председателстващъ В. Димчевъ: Които приемат на трето четене законопроекта за разрешаване на Ямболската градска община да сключи заемъ, моля, да вдигнат ръка. Болшинство, Събранието приема. (Вж. прил. Т. II, № 85)

Пристъпваме към точка втора от дневния ред — трето четене законопроекта за институтъ за научни изследвания „Царь Борисъ III“.

Моля г. секретаря да прочете законопроекта.

Секретарь И. Михайловъ (д. сг): (Прочта законопроекта изцяло, заедно съ поправките и прибавките, приети на второ четене)

Председателстващъ В. Димчевъ: Които приемат на трето четене законопроекта за институтъ за научни изследвания „Царь Борисъ III“, моля, да вдигнат ръка. Болшинство, Събранието приема. (Вж. прил. Т. II, № 86)

Пристъпваме към третата точка от дневния ред — одобрение предложението за одобрение подписания въ Ангора договоръ за неутралитетъ и пр. между България и Турция — продължение разискванията.

Има думата народниятъ представителъ г. Илия Януловъ.

И. Януловъ (с. д): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Сключениятъ договоръ за неутралитетъ, за помирение, съдебно уреждане и арбитражъ между България и Турция не е сключенъ и не е внесенъ въ Народното събрание, за да влашаваме отношенията между България и Турция и за да човъркаме стари рани. Сключването на този договоръ и одобрението му отъ Парламента има това значение, че се свършватъ, че се ликвидиратъ много отъ досегашните спорове и че най-после съ нашата сеседка влизаме въ един нормални, добри отношения.

Безспорно, ние бѣхме съюзници съ нея и сключването на този договоръ нѣма таква голяма значение, каквото би било сключването на подобенъ договоръ съ други наши съседи. Но все пакъ началото е добро. Въ тоя смисълъ ние можемъ да бѣдемъ само благодарни спрямо шефа на Министерството на външните работи, който въ продължение на година-две можа да създаде всички възможности за гласуването на единъ подобенъ договоръ. Би било отъ наша страна безумие да възставаме въобще срещу сключването на такива договори. И азъ само за моментъ ще забележа, че невземането на думата въ свързка съ договора Брианъ—Келогъ въ българското Народно събрание не може и не бива да се разтълкува въ смисълъ на нѣкое недоволство, но въ смисълъ на това, че цялото Народно събрание е съгласно съ този договоръ, е съгласно въобще съ възстановяването на възможния, на човѣшкия миръ на земното кълбо. Но българското Народно събрание искаше съ този жестъ да посочи същевременно, че има единъ жизненъ въпросъ за България и за българското племе, който неминуемо ще трѣбза да бѣде свързанъ и този договоръ, да бѣде свързанъ и съ процедурите на Обществото на народите: въпросътъ за малцинствата. И азъ се възползвамъ отъ тази скоба, за да заява, че духътъ на говореното досега въ Парламента и отъ страна на социалисти, и отъ страна на всички парламентарни групи е, че гласуването на този договоръ ще бѣде сантиментална работа и то не само за България, а за цялия святъ, догава докогато болните стопански, а най-главно болните народности въпроси — селективни въпросътъ за малцинствата — не се уредятъ. Въ това

отношение нека пожелаемъ щото непрекъснатитъ заседания и на тримата, и на Съвета, и на пленума на Обществото на народите, да дадатъ въ резултатъ нѣщо въ полза и на малцинствата, сир. да могатъ малцинствата да донасятъ за своите страдания, въ свѣтлината на публичността, навредъ предъ общественото мнение въ свѣта и, второ, да може великиятъ институтъ на Обществото на народите да се намѣсва въ тяхна защита. Затварямъ тази скоба.

Веднага следъ този договоръ ние пристѣпихме къмъ договора за неутралитетъ, помирение, съдебно уреждане и арбитражъ между България и Турция. Очевидно е, че въ този духъ на дирене мира на Балканите, въ този духъ на дирене спогодби ние диримъ приятелство; азъ не бихъ казалъ дирене на съюзници, защото този договоръ не бихъ желалъ никога да се изтълкува въ такъвъ смисълъ — че ние диримъ съюзници въ лицето на турската република, защото съюзътъ на две страни — историята го доказва — обикновено се насочва срещу трета. Не, този договоръ не съдържа нищо подобно въ себе си, нищо секретно нѣма въ него, и отъ тая гледна точка, ние не можемъ освенъ да го одобримъ.

Разбиръ се, че клаузата въ чл. 2, споредъ която, ако една отъ договарящите страни, върйки своето миролюбиво държане, е нападната отъ една или нѣколко други държави, другата страна ще пази неутралитетъ презъ цялото трайне на конфликта, е много повече въ полза на Турция, отколкото въ полза на България, защото надали можемъ да достигнемъ до едно такова международно положение въ продължение на редъ години, да считаме, че България може да бѣде нападната. Същото, обаче, не може да се каже за много други страни. Но тукъ има елементъ на взаимностъ и отъ гледна точка на този елементъ несъмнено е, че договорътъ е добъръ.

Г. г. народни представители! Въпреки всичко това, ние имаме да поставимъ на две мѣста „но“, да направимъ на две мѣста нашите забележки. На първо мѣсто, ние не бива да достигнемъ до такива самозабравяния и увлѣчения, та да отказваме историята, дори въ известни моменти. кога на трибуната, може-би много рѣзко, се подчертаватъ становища, които въ този моментъ не е необходимо да се подчертаватъ.

Но, сключвайки единъ договоръ съ турската република, ние по никой начинъ не бива да намаляваме нашия исторически капиталъ, скритъ, въ потенциално състояние, защото той не ни трѣбва. И заради туй азъ съмъ длъженъ да отбѣсна едно възражение, направено тукъ презъ време речта на г. Димитъръ п. Николовъ, че не може да се говори за духа на българина, не може да се говори за българско население въ Тракия и за български характеръ на Тракия, заради туй, защото до дожаждането на българите тамъ съ владѣли съвършено други народности. Очевидно е, че до дожаждането на французи въ Франция съ владѣли съвършено други народности, а до дожаждането на последните тамъ съ живѣли нѣкои неизвестни дивизи, а пъкъ преди тяхъ, съ живѣли други етнографски формации. Такава теория азъ не мога да поддържамъ. Но ние можемъ твърдо да поддържаме, че Западна и Източна Тракия исторически съ били български. Нещастieto на България въ това отношение е извънредно голямо. Ние обичаме твърде много да говоримъ за Македония — и много право — защото тя е най-многострадалната страна на българското племе; но ние не бива по никой начинъ да забравяме, че Тракия е била населена презъ продължение на много столѣтия отъ българи, които съ били мнозинството въ тая страна. Ние не бива да забравяме също така, че въ Тракия българите съ се борили за своята независимостъ. Когато се говори за възстанието презъ 1903 г., обикновено се говори само за Македония. Преди да затвора тая скоба, азъ ще ви дамъ една малка статистика. Възстанието отъ 1903 г. бѣше обхванало също така и Одринския вилаетъ и споредъ официалната таблица на Македоно-Одринския комитетъ — така се наричаше тогава комитетътъ — въ Одринско съ били заклани 2.565 души, 71% отъ християнското население е пострадало, 2.500 къщи съ били опожарени; да оставимъ другите злочестини, обезчестяването на мому и т. н.; всичко 12.850 семейства съ били разорени.

Също така ние не можемъ да забравяме — защото сме на пътъ да го направимъ това — че и следъ всички тия възражения, следъ всички тия страшни исторически пертурбации, въ Западна и Източна Тракия все пакъ живѣе духътъ на българина, а особено въ прокудените синове

тукът въ България. Върно е, че ние тамъ сега имаме, ако се не лъжа, не нѣколко хиляди, а само нѣколко стотици българи. Въ тия 127 български села, както сме ги виждали до Цариградъ и по протежението на българската граница, очевидно е, че българщината е изкоренена. Но българската емиграция отъ Тракия, по сѣщия начинъ, както македонската — това обикновено се забравя — се бори и продължава да пледира за едно завръщане въ своитѣ родни огнища. Азъ затварямъ тая скоба, за да се спра на второто „но“, за да се занимаемъ съ втората бележка.

Г. г. народни представители! Върно е, безспорно е, че сключването на този договоръ ни дава една голѣма надежда, че вече стѣпваме въ една нова ера на миръ съ съседитѣ, на приятелство и арбитражъ. Но по никой начинъ този договоръ за помирение, приятелство и арбитражъ не бива да го заплащаме твърде много, прекатено много скъпо отъ гледна точка на българскитѣ интереси. А това стана въ 1925 г., респективно 1926 г., когато се гласува конвенцията. Това ще стане, безсъмнено, и съ гласуването на сегашния договоръ за неутралитетъ, помирение, съдебно уреждане и арбитражъ между България и Турция, съ който ние възприемаме процедурата и по този начинъ отваряме вратата за прилагане конвенцията и протокола отъ 1925 г. Може да има най-различни спорове върху цифритѣ — азъ това не мога да го отказвамъ. Но азъ ще ви спра вниманието на официални документи, за да остана вѣренъ на себе си, защото никога на тая трибуна не бива да се цитиратъ документи, освенъ официални. Заради туй съвършено безпредметни сѣ всички възражения и спорове, на които ние сме били жертва често пъти, за да се признае следъ това нашето право.

Но да се спремъ на дадената жертва съ договора отъ 1925 г. респективно 1926 г. буква „в“. Ние пожертвувахме тогава всички български земи въ Турция; тѣ станаха държавна собственост на мюсюлманската република. Въ замѣна на това, държавна собственост на българското царство станаха земитѣ на турцитѣ тукъ.

Колко струватъ нашитѣ земи въ Турция, колко струватъ тѣхнитѣ земи въ България? Ще ви цитирамъ една официална статистика отъ бюрото на бѣжанцитѣ, което бѣше съставна часть на Министерството на външнитѣ работи. Тая статистика се даде на Тиксие и Проктеръ, когато дойдоха да направятъ предложената отъ мене забележителна анкета въ България за положението на бѣжанцитѣ. Въ този докладъ се посочватъ материалнитѣ загуби за бѣжанцитѣ отъ всички страни, съ които ние сме заградени и отъ кждето тѣ дойдоха въ царството. Азъ ще се спра само на Източна Тракия. Тамъ е казано, че стойността на богатата на бѣжанцитѣ отъ Източна Тракия се изчислява на 193.738.818 златни лева. Тѣзи блага се състоятъ въ къщи и други недвижности за 77 и толкова милиона лева; ниви, ливади, лозя, градини за 78 и толкова милиона лева; гори и т. н. за 16 и толкова милиона лева; едѣръ добитѣкъ за 10 и толкова милиона лева; дребенъ добитѣкъ за 11 и толкова милиона лева — все златни. Не става дума за движимоститѣ, не става дума за другитѣ вреди и загуби, не става дума за загиването близо на 33% отъ изгоненото за 2 часа — формено за 2 часа — отъ домоветѣ му отъ войскитѣ на Енверъ бей българско население отъ 176.000 души и хвърлено въ България. Говоря само за недвижимоститѣ, говоря само за стопанския инвентаръ.

Тая цифра, обрѣната въ български лева, достига 6 милиарда. На Обществото на народитѣ тя е представена 10 милиарда, като сѣ направени пакъ подробни изчисления и за всички други вреди и загуби. Въ доклада до Женева на президента на организацията на бѣжанцитѣ отъ Тракия Димитъръ п. Николовъ изрично е посочено, че загубитѣ достигатъ приблизително 10 милиарда български левове, и се посочва какви сѣ тия загуби. Тѣй че това не е секретъ, не е скрито отъ свѣта. Въ всички други изложения до Обществото на народитѣ, като се изтъква най-подробно, че 166.650 души българи сѣ изгонени просто подъ щиковецъ на Енверъ бей въ България отъ тѣхнитѣ родни огнища и че всичко имъ е взето, посочва се, че за компенсация отъ страна на Турция и до днесъ не имъ е платено нищо, за разлика отъ бѣжанцитѣ отъ Западна Тракия, за които, както знаете, се сключи бѣжанскиятъ заемъ и всетаки имъ се дава нѣщо. Единственото нѣщо, което се дава на бѣжанцитѣ отъ Източна Тракия, то е отстъпването на земята на половинъ цена. Знаете, че тя не се дава отъ заема, тя се дава отъ България. Досега е отстъпена земя за 1.200.000.000 л. И може да си представите сега положението на всички тѣзи семейства — близо 40 хиляди —

които сѣ били въ цвѣтущо положение, изгонени отъ тамъ, взето имъ всичко, доведени тукъ въ България въ туй мизерно положение, оставени безъ компенсация отъ Турция, оставени безъ компенсация отъ България, оставени сами на собственитѣ имъ сили и срѣдства, дадена имъ земя съ 50% намаление въ заплащането и въ сѣщото време имъ искатъ да подпишатъ една декларация, че за вѣки-вѣковъ оставатъ български подданици, т. е. отказватъ се отъ своитѣ огнища! Влѣзте въ тѣхното положение и тогава ще разберете болезнения тонъ въ речта на г. Димитъръ п. Николовъ, президентъ на този комитетъ, и тогава ще почувствуваме каква велика неправда се извърши спрямо България отъ нейната политика, макаръ много пъти погрѣшина, но за нейното национално обединение.

Какво струватъ земитѣ на изселенитѣ турци отъ България? Сѣщо пакъ ще ви цитирамъ една официална статистика отъ министерството на г. Димитъръ Христовъ. Била е натоварена една специална комисиия отъ компетентни хора, която намира, че срещу 34 и толкова хиляди декари ниви, ливади и други имоти на българи отъ Тракия, има само 1.607 декара; на турци отъ България срещу 1.961.440.000 декара български гори и пасбища въ турско, въ България има 285.000 декари турски; и т. н., следватъ цифритѣ. Направена е и оценка. Оценката ни дава всичко 600.000.000 л., въ най-благоприятния моментъ 700.000.000 л. срещу ония 10 милиарда лева.

Може да се направи сега едно възражение, направено презъ 1925 г. тукъ отъ страна на единъ отъ г. г. министритѣ. Азъ знамъ, че при оценката трѣбва да вземемъ предъ видъ и горитѣ и пр. Г-да! Азъ ви цитирамъ официални анкети. Ако вие дори бихте отишли дотамъ, да смѣтнете, че въ оценката на турскитѣ имоти въ България има една неправилностъ, че ще трѣбва да стане увеличение на стойността на горитѣ, все пакъ далечъ не можете да достигнете тази грамадна цифра 6—10 милиарда лева — загуба на българското стопанство, загуба на българското племе, загуба, следователно, обществена — безъ индивидуалната загуба на 40 хиляди фамилии, вината на които е тази, че ставатъ жертва на българската политика, че ставатъ жертва въ сѣщото време и на лошитѣ международни отношения.

Нѣма защо това да го криемъ; това „но“ ние можемъ да го изтъкнемъ на турцитѣ. Можемъ да изтъкнемъ и първото „но“ — че въ народностно отношение Източна и Западна Тракия е била българска; и въ стопанско отношение — че днесъ въ България има 166.000 души изгнаници отъ тамъ следъ войната; и въ финансово отношение — че България има нѣколко милиарда загуба отъ това. Нѣма защо да се стѣсняваме да изтъкнемъ това нѣщо на Турция. Дори, споредъ менъ, това е единъ аргументъ плусъ, за да можемъ да кажемъ на турцитѣ: вие вчерашния день въ Ангора съ акламации гласувахте единъдушнo договора, съ който ние се занимаваме днесъ, но вие трѣбва да знаете, че жертвата на България по буква „в“ е толкова голѣма въ тѣхитѣ тѣзи насоки.

Да дойда до буква Г. Вижда се, че въ 1925 г. договоритѣ страни не сѣ спрѣли достатъчно вниманието си на тая буква Г, която се касае вече не непосредствено до бѣжанцитѣ, но до сѣществувашитѣ спорове между дветѣ страни отъ освобождението на България досега. Но въ сѣщото време трѣбва да признаемъ, че и Парламентътъ не спрѣ вниманието си на тази буква Г. И ако вие ми простите моята обичъ да отворямъ скоби, азъ пакъ ще рискувамъ да отворя една скоба и да кажа, че българскитѣ Парламентъ въ това отношение не стои на своята висота, че цѣли законопроекти минаватъ, безъ парламентарнитѣ групи да се занимаватъ съ тѣхъ детайлно, безъ да се натоварятъ лица да ги изучатъ най-подробно; а следъ туй депутатитѣ се вайкатъ. Не бѣше ли така съ гласуването на кредита за изплащане, съгласно решенията на арбитражнитѣ съдилища, присъденитѣ валоризирани суми на строителитѣ на български желѣзници? Не казахте ли вие тогава: „Какъ не сме обрѣнали внимание и сме дали право на арбитражитѣ сами да опредѣлятъ възнаграждението си?“ Не бѣше ли така и въ много други случаи?

Азъ говорихъ съ мнозина депутати отъ болшинството, говорихъ и съ познавачи на турското право — дадохъ си труда преди известно време да се занимамъ изключително съ този въпросъ — и тѣ ми казаха: „Да, всичко това е така. Договоритѣ отъ 1926 г. въ буква В, буква Г, и буква Е е много тежкъ за България, но трѣбва най-после България да подаде ръка на едного, да бѣде въ приятелски отношения съ нѣкого“. Съ това се изкупува загубата. Но

голяма е нашата вина въ Парламента, че не се занимахте с буква Г своевременно. Азъ прегледахъ дневниците на Народното събрание и видяхъ, че цялото внимание на Народното събрание е било — до известна степен и вниманието на васъ, тракийците, защото тамъ ви боли — насочено къмъ буква В, къмъ въпроса за компенсацията на изгонените у насъ тракийци, къмъ въпроса за възможността да имъ се даде възмездие било отъ страна на Турция, било отъ страна на България. Буква Г, обаче, е мината съ едно мълчание, съ нѣколко малки забележки.

И сега г. Буровъ има едно формално възражение, което азъ, като юристъ, трѣбва да призная за силно, но ще го моля, като народенъ представител, да не държи извънредно много на него. То е: „Ние, г-да, съ договора отъ 1925 г., респ. 1926 г. ли се занимаваме сега? Не. Защо тогава говорите по него въпросъ? Мислите, че подписите на двете държави, които сѫ турени така, ако съветска Русия не може да ги затрие, че ние, българите, при туй положение ще ги затриемъ? И това дали е почтено, дали е възможно, дали е политично? И въ такъвъ случай бива ли ние да се занимаваме сега съ договора отъ 1925/26 г.?" Това е формалното възражение. Това формално възражение ни бode въ очите, то ни изобличава до известна степен и дано ни служи за урокъ за въ бъдеще.

Въпрѣки това формално възражение, на което отдаваме известно значение, азъ поддържамъ, че парламентътъ не сѫ непогрѣшими и че тѣ иматъ право — и то само тѣ — да се корегиратъ и дори въ международни актове. Азъ намирамъ, че, за да не бѣде приложена досега конвенцията отъ 1926 г., за това има известни причини. И днесъ, когато ние ще дадемъ формалната възможностъ да се приложи тя, трѣбва безъ съмнение да се занимаемъ съ този въпросъ: какво ние даваме, какви врата ще отворимъ, какво злато ще изнесемъ отъ тѣзи врата.

Буква Г гласи: (Чете) „Недвижимите имоти отъ каквото и да е видъ, находящи се въ България и принадлежащи на турски подданици, или находящи се въ Турция и принадлежащи на български подданици, които оставатъ извънъ приложението на предходящия членъ, ако законните имъ собственици не ги владѣятъ понастоящемъ, ще бѣдатъ върнати на тѣзи последните, на правоимащите или на тѣхните пълномощници. Всички мѣрки и изключителни разпорѣждания, които по каквито и да било причини сѫ били приложени върху тѣзи имоти, ще бѣдатъ отменени веднага следъ влизането въ сила на настоящия протоколъ.

„Приходите отъ имотите, които сѫ били секвестрирани, ще бѣдатъ изцѣло внесени на тѣхните собственици.

„Въ случай, че имотите сѫ заети отъ заселници или отъ мѣстни граждани, на заинтересуваните собственици ще бѣде даденъ единъ справедливъ наемъ.“

Съгласно този членъ — и ние очакваме съ нетърпение обясненията, както на г. докладчика, тъй също и особено на г. министра на външните работи — не се поставя абсолютно никакво начало на тѣзи дирения. Не е казано, напр., че се касае за всички спорове останали висящи следъ 1912 г. или пъкъ всички спорове възникнали следъ 1912 г., респ. 1919 г., за собственост — защото главните спорове сѫ за собственост, въпросите за малцинствата, за религията, за училищата и т. н. се решаватъ отъ други параграфи и тамъ арбитражътъ е добре дошелъ, защото нѣма друго човѣшко срдство — ако изключимъ войната. Тукъ се касае, безъ съмнѣние, за материални интереси, въпроси, които се разрешаватъ отъ гражданското право. Не е поставено никакво начало, никаква дата и, следователно, можемъ да си зададемъ въпроса: дали не се касае за недвижими имоти отъ каквото и да е видъ още отъ освобождението досега, за които може да стане споръ? Дали не сѫ прави хората, които излѣзоха въ българската преса — заместникътъ на г. финансовия министъръ, ако утре съглашението на демократи и националлиберали успѣе, идеологътъ на г. г. националлибералите, г. Пиперовъ? Той — безъ да вземамъ неговите данни, освенъ за да задамъ въпроса — поддържа, че се касае за всички недвижими имоти — следователно: ниви, ливази, къщи, здания и пр. — отъ освобождението досега. И той ви спира вниманието на това, че въ такъвъ случай ние ще имаме спорове за маса български земи, че цяли области сѫ били собственост на турците, че следъ 1877/1878 г. тѣзи земи сѫ били напуснати отъ тѣхните собственици, обаче впоследствие нѣкои отъ тѣзи собственици сѫ се били върнали и на нѣкои сѫ заплатени известни суми. Безъ съмнение, документите не сѫ редовни, много отъ

тѣзи земи сѫ заграбени, обаче владението е покрито съ най-голямата давностъ споредъ българския законъ за давността — 20 години — и много отъ тѣзи земи сѫ преминавали много пѣти отъ ръце въ ръце.

И знаейки, че говоря за единъ международенъ договоръ, азъ нѣма да кажа: г. министре, вие събрахте като подписахте този договоръ. Азъ питамъ, обаче, г. министре: истина ли е това, че турската власт, турските граждани въ лицето на високата заинтересована страна, както тукъ е казано, може да предявятъ искания за недвижими имоти отъ каквото и да е видъ, находящи се въ България, принадлежащи на турски подданици, изоставени отъ тѣхъ отъ 1877, отъ 80-те години, отъ 90-те години?

Вториятъ въпросъ е: дали се касае само за държавни турски имоти, дали се касае само за държавните вакъфи, или се касае и за частните вакъфи, и за частните имоти? Ако безъ съмнение се касае въобще до вакъфите, очевидно е, че тогава се касае за грамадни суми, които България ще трѣбва да заплати. Има ли ясностъ въ това отношение? Нѣма. Но азъ мисля, че декларациите, които би направилъ г. министърътъ на външните работи, нѣма абсолютно никаква смисълъ да бѣдатъ буйни, неовни, защото говоримъ като добри народни представители, които искатъ известна ясностъ по този въпросъ. Азъ не крия моята мисълъ: ако действително се явятъ на сцената всички спорове за земи, държавни или частни, отъ 1877 г. до вечерта г. министърътъ на външните работи най-хубаво ще направи да си даде оставката, защото се касае за грамадни български интереси, защото тѣзи въпроси не могатъ да се разрешаватъ по такъвъ начинъ, макаръ че днесъ наново не можемъ да разрешаваме въпроса за сключената конвенция презъ 1926 г. Безъ съмнение вие трѣбва да схванете остринето на моя въпросъ. Обаче азъ не изпускамъ изъ предъ видъ, че е документирано. И ако г. Буровъ може да ни успокои, да направя едно формално увѣрение, декларация, че съ вакъфските имоти е окончателно ликвидирано — както ми каза единъ българинъ специално по турското право; ако, следователно, можемъ сполучно да кажемъ, че законите на българското царство относно давността си оставатъ въ сила, ...

Министъръ А. Буровъ: Разбира се.

И. Януловъ (д. сг): ... и, следователно, всичко покрито съ давността е вече собственостъ на този, който го владѣе, ако всичко това се изтълкува въ този смисълъ, тогава, безъ съмнение, по буква Г можемъ да кажемъ, че дяволътъ не е толкова страшенъ, както се рисува.

Министъръ А. Буровъ: Както Вие го рисувате.

И. Януловъ (с. д): Обаче пѣло едно обществено мнение се вълнува по този въпросъ. Въ маса вестници и списания е изнесено, че г. министърътъ е въ притежание на единъ списъкъ на претенции отъ страна на турците. Отидоха въ Министерството на външните работи народни представители съ качество, за да видятъ този списъкъ, и имъ е казано, че въ министерството не го знаели.

Д. Икономовъ (д. сг): Не е вѣрно. Този списъкъ азъ го гледахъ вчера.

И. Януловъ (с. д): Г. Николовъ, който е билъ толкова години представител на това измѣнено население, който толкова години представлява неговите интереси, нека ви каже какво е отговорено, дали му е билъ даденъ този списъкъ.

Д. Икономовъ (д. сг): Азъ не зная, г. Януловъ, дали на г. Николовъ е даденъ този списъкъ или не. Онзи день, като ходихъ въ Министерството на външните работи, азъ не питахъ за този списъкъ, а се интересвахъ да зная отъ Разградската околия колко турци сѫ се изселили.

Д. п. Николовъ (д. сг): Азъ поискахъ отъ главния секретаръ този списъкъ, понеже имахъ сведения, че има такъвъ списъкъ, обаче ми се отговори, че такъвъ списъкъ министерството нѣмало и, че тѣ не знаели да има такъвъ.

И. Януловъ (с. д): Г. министърътъ ще ни каже, дали има такъвъ списъкъ или не, отъ една страна, и отъ друга страна, доколко тѣзи претенции тамъ се касаятъ до буква

„г“ и най-сетне, доколко тѣзи претенции не приличат на гръцкитѣ претенции. Защото ние знаемъ, че претенцията е едно, а решението на въпроса е друго. Обаче да си скриваме главата, като шраусовата птица, и чисто и просто да откажемъ, че има тази възможност да се откриятъ цѣль легионъ отъ претенции, да се безпокоятъ хиляди и хиляди хора въ България, да се нанасятъ грамадни щети на българскитѣ стопанства, азъ мисля, че това не е единъ добъръ начинъ за процедиране въ Парламента, макаръ че този начинъ на закриване и потушване много често се практикува у насъ. Този начинъ на процедиране, специално въ този случай, при тѣзи грамадни претенции, не бива да намѣри мѣсто.

Министъръ А. Буровъ: Кой Ви каза Васъ това? Защо предварително, преди да сте ме чули, правите заключения и коментари за нѣкакво потушване и за вреднитѣ послѣдствия отъ това потушване? Защо бързате, когато азъ съмъ тукъ, за да Ви отговоря?

И. Януловъ (с. д): Недейте се вълнува, г. министре. Азъ съмъ толкова деликатенъ, че правя моитѣ възражения въ форма на въпроси и Ви давамъ всичката възможност да отговорите. Трѣбва, най-сетне, както много пѣти съмъ ималъ случай да кажа, да коригираме нашата парламентарна практика. Ше се изредятъ мнозина да говорятъ и най-после министърътъ ще излѣзе да отговори — вмѣсто пръвъ да говори, за да не споримъ по много въпроси — и ще излѣзе да ни каже, че въ тази и тази работа две и две сж равни на толкова.

Министъръ А. Буровъ: На четири.

И. Януловъ (с. д): Много пѣти въ дипломатията сж равни на 5, г. министре. — . . . X и У знаятъ, че това уравнение се решава така, ние имаме такива данни и пр. Дано въ бждеще се премахне тази практика. Но не е тамъ въпросътъ. Когато компетентни хора, бивши замѣстници на министра на финанситѣ, които сж били въ тракийскитѣ работи и които не сж хора, хранящи голѣми симпатии къмъ тракийцитѣ — не искамъ да давамъ доказателства по-изчерпателни и т. н. — когато хора, които принадлежатъ на една партия, която храни дълбоки и традиционни симпатии къмъ каквито и да е разумни спогодби съ турцитѣ, излизатъ и казватъ това — азъ не искамъ да цитирамъ думитѣ на г. Пиперовъ, азъ нѣма да говоря за предателство, за подкупъ, но това, което се пише, отива въ българското обществено мнение — придържайки се въ текста на члена отъ протокола отъ 1926 г., ние имаме всичкото право да поискаме необходимитѣ обяснения отъ г. министра на външнитѣ работи по този въпросъ, още повече, че текстътъ, както казахъ, на буква „г“ е толкова ясенъ въ това отношение, че оставя всички възможности открити.

Г. г. народни представители! Веднага минавамъ къмъ буква „е“ на договора отъ 1926 г., въ която се казва, че България се отказва отъ сключеното съглашение въ Цариградъ презъ 1913 г. Тя гласи: „Дветѣ договорящи страни сж се съгласили да считатъ, че сж престанали да съществуватъ и изгубили всѣкаква валидностъ разпоредженията на Цариградския договоръ и неговитѣ разпореджения, освенъ ония, които се касаятъ до границитѣ“. Безъ съмнение е, последнитѣ ние не говоримъ, защото каквото можаха да ни взематъ отъ дѣсно и отъ лѣво, отъ югъ и отъ северъ, го вземаха; тукъ се говори за другитѣ разпоредби. Знаейки, че азъ говоря за единъ международенъ договоръ, азъ се обръщамъ не въ форма на една афирмация, а въ форма на въпросъ къмъ г. министра на външнитѣ работи и го питамъ: какъ можаха да се допуснатъ по този договоръ такива едни клаузи? Вѣрно е, че въ 1925 г. той не бѣше министъръ, а бѣше г. Калфовъ. Азъ очаквахъ отъ г. Калфовъ не да ни чете отъ трибуната една не лоша теоритическа лекция, но да ни каже какъ въ 1925 г. той допусна всички тѣзи клаузи въ единъ международенъ договоръ между България и Турция, които клаузи васалното княжество България не ги допусна, а ги допусна независима България и то при условия, когато не сме подъ удара на Ньойския договоръ, не сме подъ удара на победителитѣ, а можемъ наравно да преговаряме съ една страна, търговскитѣ ни отношения съ която сж въ декадансъ? Какъ можеха да се подпишатъ всички тѣзи клаузи?

Х. Калфовъ (д. сг): Г. Януловъ! Ако бѣхте дошли въ комисията, щѣхте да чуете много работи, които г. министърътъ можеше да Ви каже. Тукъ много лесно се декламира, а управлението на държавата е нѣщо по-друго отъ декламацията. Тукъ можете да кажете каквото щете. Ако бѣхте попитали въ комисията, всичко щѣха да Ви кажатъ.

И. Януловъ (с. д): Г. Калфовъ! Недейте говори за декламации. Ако има една речъ, на която може да се сложи слаба бележка, то бѣше вчерашната Ви речъ.

Х. Калфовъ (д. сг): Бждете спокойни. Не съмъ претендиралъ, че съмъ ораторъ.

И. Януловъ (с. д): Азъ отъ г. Калфовъ съмъ слушалъ по-хубави речи, но когато г. Калфовъ ми каза, че това били само думи, азъ му отговарямъ следното. Вие, г. Калфовъ, носите историческа отговорност. Когато говоримъ за спогодбата Калфовъ—Политисъ, Вие можете да бждете спокойни, защото ние казваме, че тя е единъ успѣхъ на г. Калфовъ. Но запазете спокойствие, като дипломатъ, когато ще цитирамъ и единъ Вашъ минусъ.

Х. Калфовъ (д. сг): Азъ съмъ така спокоенъ, както и за пръвия случай. Азъ не се стѣснявамъ. Това е нѣщо толкова положително, както и другото, но не можете да го измѣрите.

И. Януловъ (с. д): Това е свършено друго.

Х. Калфовъ (д. сг): Вземете вѣзнитѣ и премѣрете спокойно.

Д-ръ В. Бурилковъ (д. сг): Г. Януловъ! Азъ сиѣтамъ, че Вашата тревога по отношение на буква „е“ е свършено неоснователна. Отъ текста на договора е ясно, че се касае за съществуващи въ момента на подписването договора права. Явно е, че другото не е предметъ на договора.

И. Януловъ (с. д): Ше видимъ какво ще ни отговори г. министърътъ на външнитѣ работи, дали това, което г. Бурилковъ ни казва, че само тѣзи въпроси, които сж възникнали по дадени права следъ сключването на договора, сж обектъ на договора или не. Азъ мога още сега да възразя на г. Бурилковъ, че въ договора между Югославия и Гърция действително е казано, че се касае за всички спорове, на които юридическитѣ обекти се породятъ като правни отношения следъ подписването на договора отъ 1929 г. Че кой не би гласувалъ това нѣщо? Но вие не казвате това, вие казвате свършено друго, както ви цитирахъ самия документъ. Вие казвате, че не се касае за права, настѣпили следъ подписването на договора, а се касае за всички права отъ далечното минало.

Д-ръ В. Бурилковъ (д. сг): Но съществуващи въ момента права.

И. Януловъ (с. д): Ако се разбира за всички права, съществуващи въ момента, азъ ще Ви моля да почакате и ще видите, какво казва алинея втора на чл. 5 на договора, който ще гласуваме следъ малко, и дали тѣзи съществуващи права сега не могатъ да бждатъ засегнати.

Г. г. народни представители! Ние сме длѣжни и имаме всичкия интересъ да се хвърли възможната максимална свѣтлина по тоя въпросъ и, следователно, да се знае, при тълкуването на тоя договоръ, какви резерви сж направени. Ако резултатитѣ отъ моята речъ сж тѣзи, че по всички тия конкретни въпроси, за които много правъ е г. Калфовъ, че представляватъ колосална сложностъ, ние бждемъ наясно . . .

Х. Калфовъ (д. сг): Всички цифри бѣха подъ ръка. Когато има възможностъ, всичко ще Ви се каже.

И. Януловъ (с. д): Г. Калфовъ! Не съмъ кривъ азъ, че има много работи, които не можете да кажете тукъ, а въ комисията. Азъ не зная, дали бѣхте въ началото на моята речъ, но азъ цитирахъ официални цифри.

Х. Калфовъ (д. сг): Бѣхъ отъ самото начало на речта Ви. Допускате ли Вие, че Външното министерство не е притежавало тия данни, за да си послужи съ тѣхъ, когато е трѣбвало да решава такъвъ голѣмъ въпросъ?

И. Януловъ (с. д): Гледайте да не изпаднете въ нетактичност, г. бивши министри на външните работи; гледайте да не опровергавате цифрите, които сме дали на Обществото на народитѣ.

Х. Калфовъ (д. сг): Някой не опровергава тия цифри. Допускате ли, че органитѣ, които ръководятъ събирането имъ, не знаятъ тия цифри?

Х. Силияновъ (д. сг): Тукъ има чужденци, имайте това предъ видъ.

И. Януловъ (с. д): Г. Силияновъ! Оставете това.

Х. Калфовъ (д. сг): Сжщитѣ тия данни ги има съответната служба въ Външното министерство.

И. Януловъ (с. д): Г. бивши министри Калфовъ! Вие знаете, че абсолютно никакво чувство на неприязнь не води депутати като насъ, когато говорятъ съ възторгъ за конвенцията, която Вие добре сте сключили, и съ огорчение за друга една конвенция, която Вие не сте сключили сполучливо. Имайте търпение. Въ буква „е“, както Ви я прочетохъ, е казано, че Цариградскиятъ протоколъ се унищожава. Но, ако вземете тоя Цариградски протоколъ, ако вземете книгата на д-ръ Кесяковъ заедно съ документитѣ, които той изнася; ако вземете и приложенията, които не знамъ защо не сж напечатани тамъ, но, ако ги потърсите въ старитѣ архиви, ще ги намерите — Вие ще останете изнедадени. Има хора, съ които не бива да се наддумвате. Има подписанъ единъ договоръ въ Цариградъ отъ Начевичъ, Савовъ и Тошевъ, въ който, протоколъ № 5, изрично е казано: (Чете) „Ако българското правителство се откаже отъ всички рекламации за поддържане на военно-пленнитѣ и се съгласи да се задоволи да получи само платенитѣ отъ него заплати на пленницитѣ турски офицери, то отозера, риболовни блата и други, предвидени въ чл. 12 на договора, и

1) отъ капитализиране на доходитѣ отъ вакъфитѣ;

2) отъ своитѣ претенции, за да бжде обезщетено за турскитѣ държавни частно-правни недвижими имоти, които се намиратъ въ отстъпената територия и които се състоятъ въ покрити и непокрити недвижими имоти: земи, езера, риболовни блата и други предвидени въ чл. 12 на договора, и

3) отъ своитѣ претенции за вакъфитѣ мюстесна — т. е. фондове, образувани отъ частни лица за въ полза на черкви, училища и пр. — „съ завземането на които сж нанесени щети върху частни суверенни права“. Българската делегация прие това предложение, подписано на 16/29 септември 1913 г. отъ дветѣ страни. Защо турцитѣ сж настоявали да се откажемъ отъ него? Къде ви е гаранцията, че нѣма да се явятъ претенции, както вече се цитираха и не се опровергаха, каквато е, напиримър, претенцията на Сепферъ Хюсни Бегъ, възъ основа на протокола, буква „г“, която възлиза на 179 декари, а сега предстоятъ да се върнатъ повече отъ 2 хиляди декари, както ви казва Димитъръ п. Николовъ, Елховски народенъ представителъ, въ своята речъ по търговския договоръ? Защо да не допуснемъ, че ще се яви въпросъ за нѣкои отъ тия вакъфи, както се е явилъ вече въ известни отношения, и че колкото и да смѣтате за увеличени и погрѣшни даннитѣ на г. Пиперовъ, все пакъ не можете да минете съ замълчаване неговото твърдение, че е предявена една рекламация за частни вакъфи въ Ихтиманско за 200 хиляди златни лири или 130 милиона книжни лева? Такива вакъфи имало на брой 5 и, следователно, само за тия вакъфи България трѣбва да заплати, ако претенцията се задоволи, една сума отъ 700 милиона лева. Г. г. народни представители! Очевидно е, че само ние съ единъ замахъ, както прави България, можемъ да се отказваме отъ своитѣ права. Всѣки отъ васъ е шушналъ на другаря си презъ 1919 г.: „Какво ще ни взематъ? Тракия ли? Ами Италия е задъ нашия гръбъ. Ние сме сигурни, ние имаме обещание“. Да, безъ съмнение, азъ не обвинявамъ никого въ неговия сасго egoismo. Италия си взема Додеканеза, на насъ ни вземаха всичко до Родопитѣ! Кой може да бжде, отъ друга страна, сигуренъ, че това не е пакъ нашето ориенталско, фаталистично успокояване? Такъвъ бѣ случаятъ и съ репарациитѣ: „Ама това сж чисто политически задължения“, си казвахте. Кой може да ни успокоя, че подобно на тия два случая, особено когато въпросътъ се сложи предъ слѣлата Темида, която не държи за политически международни задължения, а решава въ-

проситѣ възъ основа на индивидуалната справедливост и текстовѣ на индивидуалното право, както е казано въ новия договоръ; кой може да ни гарантира, че нѣма да се явятъ маса претенции? Вече ни съобщиха, че трима души сж трѣгнали да дирятъ имоти. Извинете, ние адвокатитѣ имаме особена психология — да защитаваме интереситѣ въ процеситѣ, безъ разлика на въра, народностъ, въроизповѣдание, полъ и подданство.

К. Николовъ (д. сг): Безъ разлика на патриотизъмъ!

И. Януловъ (с. д): Ако защитаватъ тия интереси, то е защото законътъ повелява тъй. Обаче кой ще ни каже, че нѣма да се повторятъ тия работи, за които единъ отъ вашитѣ депутати отъ болшинството си прехаха езика, за да не каже имена на български адвокати за нѣкои тѣхни действия предъ Гръцко-българската комисия? Не само тѣ, има една стръвъ да се дирятъ имоти.

Г. г. народни представители! Обясненията сж налице, текстътъ е ясенъ, остава само онова, което ние не знаемъ и което, както ви се казва, е еда тайна до известна степенъ и което може да въодушеви г. министра на външните работи, за да ни направи официални, категорични, автентични допълнителни къмъ договора декларации. Туй нѣщо остава да чуемъ — декларация, че не се касае за имоти отъ освободеното досега, че не се касае за частни и за държавни вакъфи, а че се касае за малки юридически спорове, които, по думитѣ на г. Бурилковъ, възникватъ сега. Отмѣняването, обаче, на Цариградския договоръ, безъ съ това да се принесе каква да е полза на България, е действително единъ актъ, за който ние не можемъ да намѣримъ не само похвална дума, но който ние можемъ само да укоримъ, ако вземете предъ видъ, че най-накрай на договора и протокола отъ 1926 г. е туренъ, вследствие на настояване въ последния моментъ, и единъ специаленъ членъ, че България по всички тия свои процедури по сжщество и по форма нѣма да прави възражения, както и Турция нѣма да прави. Питамъ азъ, въ кой договоръ го има това? Ами че нали има процедури, помърителна, арбитражна и т. н. Ами че споръ, състезание значи това — възражение и контравъзражение. Кое е карало Турция да настоява толкова, че нѣма да се правятъ възражения отъ наша страна?

Х. Калфовъ (д. сг): Виждате докъде отивате въ вашето подозрение. Това не стана по тѣхно желание.

И. Януловъ (с. д): А бе, г. Калфовъ, кого ще успокоятъ Вашитѣ думи, когато това е текстътъ?

Х. Калфовъ (д. сг): Съжалявамъ. Това показва презъ каква призма гледате на тия голѣми въпроси. Тукъ не мога да Ви кажа.

И. Януловъ (с. д): Г. Калфовъ! Дипломатическо е да не ме пресичате. Азъ мисля, че когато това се изнася тъй ясно и категорично въ българския печатъ, Вие не сте свръхчовѣци, нито Зевсовци, и трѣбва да отговоритѣ категорично, дали, когато договорътъ и приложенето къмъ него сж били готови и трѣбвало да се подпишатъ, е казано да се притурятъ горнитѣ думи. Въ чл. 3 е казано: „Мжнотитѣ, които биха изникнали по прилагането на настоящия протоколъ, ще бждатъ предметъ на дипломатически преговори между дветѣ правителства“; неочаквано турскитѣ пълномощници поискали да се прибави следното задължение: „Признавайки ползата отъ една по-точно опредѣлена смисъла на чл. 1 отъ протокола-приложение“ — който забравихме въ 1926 г. и върху който спирамъ просвѣтеното ви внимание — „и за да не остане никакво съмнение върху взаимната добра воля на тѣхнитѣ правителства, тѣ, пълномощницитѣ, заявяватъ отъ тѣхно име, че връщането на имотитѣ, предвидено въ клаузата на този параграфъ, ще бжде извършено, безъ да бжде повдигано отъ едната или другата страна никакво възражение“. Кой подписва такава клауза? Разбира се, азъ нѣма да се подпиша подъ заключението на г. Никола Пиперовъ, който казва: „И българскиятъ пълномощникъ смиренно е подписалъ. И мжнотитѣ за прилагането на протокола, които, по чл. 3, щѣха да се урждатъ съ дипломатически преговори, се отстраняватъ съ отнемане правото на едната страна да повдига каквито и да било възражения“.

Сега, г. г. народни представители, да прѣстѣпимъ веднага — за да бжда равномѣренъ въ отгѣлнитѣ въпроси, които разглеждамъ и за да свърша по-скоро — къмъ до-

говора от 1929 г., сключен от пълномощника на Негово Величество Царя на българитѣ, от една страна, Тодор Павлов, и, от друга страна, от представителя на турската република, д-ръ Тевфикъ Ружди бей. Този договор само за себе си, както казахъ, е формаленъ, занимава се съ процедура. Но безспорно, че той дава всичката възможност за прилагането на конвенцията, респективно на протокола от юний 1926 г. И заради туй ние трѣбва да бъдемъ къмъ него особено внимателни. Независимо от това, че, въпреки изработването на този договоръ въ продължение на доста дълго време, нѣма никаква вътрешна систематика въ отдѣлнитѣ негови части; независимо от това, че има малки, макаръ и дребни, противоречия, да кажемъ, между чл. 10 и между чл. 26 — азъ не се спирамъ на тѣзи формални малки грѣшки, но азъ цитирамъ това, за да ви посоча, че действително, когато се сключи между двама делегати единъ договоръ и когато този договоръ мине най-внимателно презъ бюрократитѣ, високитѣ чиновници на Министерството на външнитѣ работи, респективно и министра, той трѣбва щателно да бѣде разглежданъ въ парламентарната комисия. И азъ бихъ казалъ, това трѣбва да стане предварително. Никой не прѣчи да бѣде разглежданъ единъ договоръ въ проектъ отъ парламентарната комисия. Защо парламентарната комисия днесъ ще ви разглежда този договоръ, когато вашето възражение — вие го казахте завчера — е: тукъ сѣ сложени подписи. Колко мѣчително се лѣкува тази история: тя се лѣкува само съ даване оставки, само съ оттегляне на кабинетъ, както вие знаете — особено това го знае много добре г. Калфовъ — че стана въ Гърция, когато поискаха да посегнатъ на неговото хубаво дѣло — конвенцията Калфовъ—Политисъ: министърътъ се оттегли, дохожда другъ министъръ. Е добре, защо ни изправяте предъ свѣршенитѣ факти по този начинъ?

Сега нека се занимаемъ съ тази конвенция. Оставямъ гъ народностно отношение — азъ казахъ нѣколко думи; оставямъ отъ гледна точка на международното публично право — и за него казахъ нѣколко думи; ще се спра само отъ гледна точка на стопанскитѣ и финансовитѣ интереси, които се представятъ да бѣдатъ разрешени отъ принципъ на международното частно право.

Направи ми се едно възражение завчера. Азъ си позволихъ свободата да попитамъ г. Буревъ: г. Буревъ, какво ще стане съ българското правосъдие? — Той ми каза това, което казва и сега: „Туй, което реши българското правосъдие, е решено“. Г. г. народни представители! И въ това отношение пакъ ще кажа: вѣсто едно твърдение, азъ отпразямъ единъ въпросъ: какъ разбира г. министърътъ на външнитѣ работи чл. 5, респективно неговата втора алинея? Тамъ, въ чл. 5, е казано, че когато се касае за единъ споръ, на който предметъ е отъ компетентността на съдебнитѣ власти — а вие знаете, че протоколътъ, който толкова много ни безпокои, респективно буква Г, се касае до компетентността на съдебнитѣ власти, защото въпросътъ се отнася за недвижими имоти — тогава съответната страна може да се противопостави на процедуритѣ, които се предвиждатъ въ настоящия договоръ, сир., на процедурата дипломатически преговори, второ, на помирителната комисия, трето, на сключването на компромисенъ записъ за разрешаване на въпроса отъ арбитражъ, и, четвърто, препращането въ Хага на Върховния международенъ съдъ на правосъдието. Може да се противопостави на тѣзи четири процедури. Много успокоително, крайно успокоително. Защото, ако единъ турчинъ може да дойде тукъ въ България и да ви каже: „Г-да, азъ въ 1925 г. напуснахъ своята земя. Вие сте благоволили да настаните въ нея бѣжанци — много хубаво сте направили; благоволили сте да ги снабдите съ известни документи — много хубаво сте направили, но извинявайте, въ България има закони, азъ искамъ своята земя“, азъ ще бѣда първиятъ, който ще кажа: този турчинъ — защото българскитѣ съдилища, за честь на България, сѣ сили ви наги въ защита на малцинствата — този турчинъ има право; този въпросъ ще бѣде разрешенъ въ интереса на турчина, та макаръ въпросътъ да е билъ преди 10 или преди 15 години, ако владѣлецътъ нѣма редовенъ документъ, щомъ владението не е покрито съ 20-годишна давностъ. На българското правосъдие ние вѣрваме. Нашитѣ закони, въ каквито ще кажа, сѣ интернационални. Г. министърътъ на правосъдието може да ни потвърди, че нѣма нито единъ пунктъ въ нашето съдебно законодателство, въ който да се покровителствува българинътъ срещу чужденецъ — тѣ сѣ абсолютно равни.

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: То е общоизвестно.

И. Януловъ (с. д): Като вземете българската юриспруденция, като вземете решенията на Върховния касационенъ съдъ, ще видите, че има маса, стотици случаи, където дѣла отъ чужденци се печелятъ срещу българската държава — много пакти, даже твърде често. Щомъ това е така, ние можемъ да имаме, безъ съмнение, пълно доверие въ решенията на съдебнитѣ власти. И азъ бихъ казалъ: при тази висота на българското правосъдие и турскитѣ подданици могатъ да дойдатъ и спокойно да защитаватъ своитѣ имоти предъ българскитѣ съдилища. Вие ще кажете: да, тѣмъко туй сме стимулирали — ето, въ чл. 5 буквално това е казано. Ще поискатъ да се внесе въпросътъ въ помирителната комисия, или направо въ арбитражния съдъ. Ние ще се противопоставимъ, като кажемъ, че този споръ е отъ компетентността на съдебнитѣ власти. Отъ другата страна може да оспорятъ това, че не се касае до една суверенна власт. Чл. 4 разрешава щастливо този въпросъ: безспорно, че туй, което е суверенно въ държавата си остава суверенно, а въ случай на споръ, въпросътъ ще се решава по арбитражъ и т. н. Но въ този членъ втората алинея ни озадачава. Тази алинея говори следното: „Страната, която въ този случай пожелае да прибѣгне до предвиденитѣ въ настоящия законъ процедури, трѣбва да извести другата страна за своето намѣрение въ срокъ една година, считанъ отъ поместеното решение“. Сиречь, заведенъ процесътъ, или ще се заведе процесътъ — не срещу съществуващи или несъществуващи права, защото ние не говоримъ за несъществуващи права, ние говоримъ за заграбени, за придобити имоти по давностъ, за придобити имоти чрезъ едно плащане, обаче неоформено, както изисква законътъ за задълженията и договоритѣ, а такива сѣ маса имоти въ България — провинцията страна е длъжна да извика свършването на процеса. Окончателно този процесъ свършва съ едно решение, влѣзло въ законна сила. Вие имате вече res judicata, имате присъдено нѣщо. Съгласно съ българската гражданска процедура, срещу това присъдено нѣщо не може да се допусне абсолютено никакво измѣнение. Присъденото нѣщо може да се измѣни само въ Върховния касационенъ съдъ по изключение, въ три пункта, които нѣматъ абсолютено нищо общо съ дадения случай: тѣ се касаятъ за свършено новооткрити и невъзможни да бѣдатъ намѣрени въ продължение гледането на процеса доказателства, и т. н.

В. Кознички (нац. л): При прегледъ на решението, нали?

И. Януловъ (с. д): Да. Щомъ имате нѣщо присъдено въ името на тоя, въ името на който е издаденъ самиятъ договоръ за неутралитетъ, въ името на Негово Величество Царя на българитѣ, щомъ това нѣщо е chose jugée, присъдено нѣщо, res judicata; щомъ хиляди хора сѣ казвали, че res judicata не може да го измѣни другъ, а може да го измѣни само една насилническа ръка отвънъ, съ което въ такъвъ случай се посѣга върху суверенността на държавата, тогава алинея втора става извънредно загадъчна. Когато окончателно влѣзлото въ законна сила решение е взето — тукъ се разбира последното решение, не решението по същество — страната въ процеса, срещу която е взето това решение, ще се обърне къмъ високата страна, къмъ своята държава — защото имайте предъ видъ, че тоя арбитражъ нѣма да бѣде между частни лица, а между държава и държава, защитавайки, разбира се, частни интереси — ще се обърне, казвамъ, къмъ високата страна и ще каже, че въ срокъ отъ цѣла една година вие имате въ дѣоба си решението въ името на Негово Величество Царя. Но това решение не ни топли. Вие не можете да бѣдете спокойни, следъ като 5—10 години сте водили своя процесъ, не можете да сиѣтате, че поправкитѣ, които вие правите на своята недвижимостъ, сѣ поправки на нѣщо вѣчно по закона за наследството, понеже се предава, ...

П. Палиевъ (д. сг): Извинете, г. Януловъ.

И. Януловъ (с. д): Моля, не ме прекъсвайте.

П. Палиевъ (д. сг): Напраздно приказвате.

И. Януловъ (с. д): Оставете ме да завърша мисълта си.

П. Палиевъ (д. сг): Първата алинея изключва втората. Има една стилистична поправка.

И. Януловъ (с. д): Оставете стилистичната поправка. Какъ може да бъде това стилистична поправка? Ако се касае въ такъв случай за стилистична поправка, респективно за стилистична грѣшка, мене ми е чудно, какъ я нѣма въ французския текстъ. Въ французския текстъ се казва: (Чете) „2. La Partie qui, dans ce cas, voudra recourir aux procédures prévues par le présent traité, devra notifier à l'autre Partie son intention dans un délai d'un an, à partir de la décision susvisée.“

Взема се това решение. Въ срокъ отъ една година тая страна може сама да пожелае да прибѣгне до предвиденитѣ процедури. Какви сѣ тия предвидени процедури? Съ това решение въ рѣка страната ще прибѣгне най-напредъ до помирителната комисиия. Какво ще прави тая помирителна комисиия? Ние, българитѣ, ще се явимъ тамъ и ще имъ кажемъ: ние имаме *res judicata*, ние имаме едно решение, влѣзло въ законна сила — но нѣма защо да ви говоря за състава на тая комисиия. Макаръ че тя ще бъде плащана наполовина отъ българитѣ, макаръ че тя ще разглежда въ голѣмата частъ въпроси за защита на турци, тя ще се опита да изучи въпроса, може да разпитва и свидетели — имайте и това предъ видъ — може да прибѣгва до всички възможни процедури на гражданското право, може да прави огледъ на мѣстото, да довежда вещи лица и пр. и да състави единъ протоколъ, да се опита, следователно, да направи всичко — това е второ сѣдилище, макаръ и помирително, макаръ и неговото решение да нѣма задължителна сила — да направи всичко възможно, за да може да достигне до помирение на дветѣ страни. Питамъ азъ: какъ, когато имате присѣдено нѣщо, ще отидете да помирявате дветѣ страни, да накарате тая страна, която има изпълнителенъ листъ въ джоба си, да направи отстъпки? Защо, въ името на какво? Ако направи тия отстъпки, тогава се дава право по чл. 26 на засегната страна да прибѣгне къмъ постоянния сѣдъ за международно правосѣдие, а по чл. 10 — да прибѣгне до същото това високо правосѣдно мѣсто, или пъкъ да прибѣгне до арбитражна процедура. Азъ счи-тамъ, че въ чл. 26 това е изпуснато, това е една малка грѣшка.

Министъръ А. Буровъ: Никаква грѣшка.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Г. министре! Значи, трѣбваше да внесете законопроектъ за измѣнение на гражданския кодексъ на България, че тогава да внасяте тоя договоръ съ Турция да го разглеждаме! Изглежда, че съ този договоръ Вие искате да измѣните цѣлия граждански кодексъ направо. И право на собственост нѣма, нищо нѣма! Единъ парламентъ тълкува договори между две държави! Това го нѣма никѣде въ свѣта.

И. Януловъ (с. д): Извинете, г. професоре.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Нѣма защо да извинявамъ. Азъ лично съмъ свидетелъ тукъ отъ два-три дена, че се тълкува договорътъ и се създава нѣщо, което не съществува въ договора.

И. Януловъ (с. д): Това е Ваша мисълъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Вие съ това давате поводъ да се мислятъ разни нѣща.

Х. Калфовъ (д. сг): Смуть се внася.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Смуть се внася. Или има право на собственост, и то се урежда по законитѣ на страната и никакъв договоръ не може да го унищожи, и тѣзи закони сѣ свещени, или нѣма. Какво е това! Ако има арбитражъ тукъ за държавни работи, какво ще се интересуваме ние за частната собственост на нѣкакъв си бей, който ималъ имоти и ги е изгубилъ навремето! Това значи да абсорбирате цѣлата собственост на България. Това никога не може да бъде.

И. Януловъ (с. д): Вие потвърдявате моята мисълъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ не желая да влизамъ, като Васъ, въ такива разсѣждения, които въ сѣщности не сѣ по въпроса. Ама трѣбва да имаме и малко уважение къмъ държавата и къмъ законитѣ си! Кой може да ни наложи да измѣнимъ законитѣ си? Извинете, г. министре, че се намѣсвамъ въ Вашата областъ. Никой нѣма право да ни налага да измѣнимъ законитѣ си.

Министъръ А. Буровъ: Не сѣ измѣнени.

И. Януловъ (с. д): Не сѣ измѣнени.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): И турцитѣ не сѣ мислили да измѣнятъ законитѣ си. Говорятъ се нѣща, които просто ме смущаватъ.

И. Януловъ (с. д): Г. професоръ Данаиловъ! . . .

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ нѣмамъ нищо противъ оратора. Всѣки е свободенъ да каже мисълъта си, но отиваме много далечъ.

И. Януловъ (с. д): Г. професоръ Данаиловъ! Това възмущение, което Вие изразявате срещу една възможностъ дори да се допусне, че едно *res judicata* ще може да се поправи, това възмущение е именно възмущението на г. Пиперова. Това възмущение е и наше.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Но г. Пиперовъ не е мѣрдавенъ факторъ, за да ръководи мисълъта на държавата.

И. Януловъ (с. д): Но защо викате толкова?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ казвамъ, че се позовавате на единъ външенъ факторъ.

Г. Марковъ (з. в): Г. професоре! Не може ли да се позови на г. Янулова да каже мисълъта си?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ не съмъ противъ да си каже мисълъта. Азъ не мога да му забраня да я каже.

Г. Марковъ (з. в): Вземете думата и се изкажете после. Азъ пъкъ напълно сподѣлямъ опасенията на г. Янулова, ако е въпросъ за лично мнение.

Министъръ В. Молловъ: Въпросътъ не е за опасение, а за недоразумение.

И. Януловъ (с. д): Азъ много моля г. Данаилова, ако намѣри за нужно, да вземе думата по този въпросъ, и тази негова декларация да бъде записана и подчертана съ една негова речъ.

Министъръ А. Буровъ: Вие ще имате заслугата — и ще бъде записано — че Вие сте предизвикали тая декларация!

И. Януловъ (с. д): Моля, г. Буровъ. Вие имате написани Вашитѣ декларации. Вие ще отговаряте на нашитѣ въпроси. Не слагайте въпроса така тѣсногърдо. Въпросътъ, следователно, е тамъ: не че това е било писано отъ г. Пиперова, не че това е писано въ този или въ онзи вестникъ, а че това е изразъ на едно обществено мнение — оставете това — и че текстътъ на самия договоръ ни дава възможностъ да го тълкуваме по този начинъ.

Да продължа сега по-нататъкъ. Тукъ не се говори за това, което казва г. Данаиловъ — за спорове, които се решаватъ отъ български сѣдилища по голѣми държавни въпроси, а се говори за спорове, които впадатъ въ компетентността на сѣдебнитѣ власти. Питамъ азъ: международнитѣ спорове между България и Турция, за които г. Данаиловъ каза, че билъ предвиденъ арбитражъ, тия спорове спадатъ ли въ компетентността на сѣдебната властъ? Очевидно, не спадатъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Може въпроситѣ за собствеността въ 1912 и 1913 г. да се разглеждатъ, но въпроси отъ преди 50 години да ги отнасяте тукъ, това е пертурбация на цѣлия държавенъ животъ.

И. Януловъ (с. д): Азъ казахъ това въ началото, но Вие не бѣхте тогава тукъ. Вие ми възразявате, че втората алинея на чл. 5 се касае само за голѣми междудържавни спорове. Азъ Ви отговарямъ, че точно затуй не се касае чл. 5, а се касае другъ единъ пунктъ, защото въ чл. 5 се говори за спороветѣ, които спадатъ въ компетентността на сѣдебнитѣ власти. Вие ни казвате: да, може да бъде така, но може да се касае за известни въпроси отъ 1912 г. и т. н. Азъ Ви отговарямъ, че този въпросъ се касае до буква В — ние ликвидирахме съ него. Става дума тамъ да се ком-

пенсиратъ отнетитъ имоти на българитъ въ Турция съ имотитъ на турци, изселени отъ България въ Турция. Но азъ ви посочихъ статистики, отъ които се вижда, че имотитъ на българитъ въ Турция струватъ отъ 6—10 милиарда лева, а имотитъ на турцитъ, изселени отъ България, струватъ 700—800 милиони лева. Опровергайте тия цифри.

Същото ми се каза тукъ отъ единъ добъръ юристъ: „Г. Януловъ, дали това не е една стилистическа грѣшка въ договора“. Азъ казвамъ, че надали това е една стилистическа грѣшка. Тукъ се казва: „Следъ като се вземе решение“ — разбира се окончателно — „отъ съдебната властъ“ — и азъ се надѣвамъ, че по тоя въпросъ ще вземе думата следъ менъ най-голѣмиятъ юристъ въ нашата камара д-ръ Каранджуловъ — „противната страна чрезъ държавата си може въ срокъ отъ една година да поиска, щото този въпросъ да се отнесе до процедуритъ по настоящия договоръ“. Защо сега ние ще казваме: кой смѣ това да го иска? Ами това го пише тукъ. Азъ ще бѣда на страната на г. Данаиловъ и ние ще направимъ всички това възражение: какъ смѣтате вие да се мѣсите въ нашитъ закони? Ами азъ знамъ, че ние ще се боримъ, ние ще протестираме, ние ще действваме. Не се касае за измѣненіето на нашитъ закони, както погрѣшно се каза отъ г. Данаиловъ, а до отгѣненіето на решения, издадени по нашитъ закони. Ако съотвѣтната страна е отказала да назначи помирителна комисиия, възложено е на председателя на швейцарската република да назначи такава помирителна комисиия. Въз основа на кой законъ ще решава арбитражниятъ съдъ? Нека да се направи декларация, нека да бѣдемъ наясно по това. Въ чл. 6 се казва, че арбитражното решение се издава споредъ принципитъ на международното право. Значи, едно взето решение по българскитъ закони, влѣзло въ законна сила, впоследствие ще бѣде пререшавано въз основа на международното право. На кое международно право? Като съставихте този договоръ, питахте ли поне единъ отъ нашитъ професори по международно частно право? Азъ имахъ случай да изуча новото международно частно право. Азъ отидохъ нарочно, за да се запозная съ него тамъ, където самиятъ международенъ арбитраженъ съдъ сѣди. И по финансовитъ въпроси, и по стопанскитъ въпроси международното частно право сега се създава. И заради туй въ специалнитъ закони, които уреждатъ тая материя, изрично сѣ посочени не само процедуритъ, а сѣ посочени и основнитъ принципи. Напо., за валоризацията. Арбитражниятъ съдъ присъди да се заплатятъ, да кажемъ, 200 хиляди лева отъ собствеността на нѣкоя нива, вдовица отъ войнитъ, която нива е принадлежала на турчинъ и е била заграбена отдавна. Какъ ще се валоризиратъ тия 200 хиляди лева? Вие виждате, че всички международни договори, сключени следъ войната, понеже стана едно обръщане на понятията на политическата икономия и на финанситъ, сѣ стипулирали известни основни принципи. Напо., въ чл. чл. 164 и 165 отъ Ньойския договоръ се стипулира изрично какъ ще се валоризира. Въ Франция, ако се сѣдимъ съ французитъ — френски франка; въ Англия, ако се сѣдимъ съ англичанитъ — английски лири. Точно е определено. Второ, въ сѣщия договоръ е посочено какъ ще се изчисляватъ лихвитъ и отъ кога. Трето, посочено е, какво значи chose exièe — изискуема сума. Азъ ви питамъ сега, като казвате вие, че съдебнитъ решения, които ще издава арбитражниятъ съдъ, като ревизия на взетитъ решения въ българскитъ сѣдилища, ще бѣдатъ издавани въз основа на принципитъ на международното право, какво въ сѣщностъ казвате вие?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Г. Януловъ! Извинете, че Ви прекъсвамъ, но това го правя, защото Вие влизате въ подробности на въпроса. Азъ имахъ единъ имотъ, да кажемъ, отъ 1.000 декара, който нѣкога, преди 60 години, е билъ собственостъ на турчинъ. Сега турчинътъ ще отиде въ Хага да ме сѣди и съ решение на съда да ми вземе имота? Абсолютно не е възможно това.

И. Януловъ (с. д): Вашето възмущение, г. Данаиловъ, е основателно. Не желая сега да ви напомнямъ нашата борба съ Франко-българската ипотекарна банка, когато постигнахме франкътъ да се плати съ 2 л. Ние успѣхме да съборимъ международенъ договоръ и нотариални договори.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Не го съборихте, а наложихте на менъ три пѣти повече да плата.

И. Януловъ (с. д): Ако има нѣкоя да Ви е помогналъ за Вашата къща, това съмъ азъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Напротивъ, оцетихте ме.

И. Януловъ (с. д): Недейте говори тази дума. Когато Вие бѣхте въ затвора, азъ Ви защищавахъ безплатно. Вие много добре знаете това. Когато азъ Ви попитахъ, Вие казахте: „Въ договора пише „златни франкове“ и ще ги плащаме“. Когато азъ се обърнахъ къмъ г. Фаденхехтъ да му поискамъ мнението, той каза: „Ще заплатите 6 и 7 пѣти“. Само благодарение на такава борба въ този духъ, въ който сега Ви говоря, ние можахме за звонковъ франкъ да платимъ само 2 л.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Това не е вѣрно по отношение на менъ. По отношение на другитъ, може би е вѣрно.

И. Януловъ (с. д): Но и да сте платили 3 л. за франкъ, това се дължи до голѣма степенъ на тая борба, защото Вие знаете, че арбитражнитъ сѣдилища сега решаватъ съвършено другояче. Всичкитъ процеси отъ този характеръ ги решиха въ една много лоша смисълъ. Въ всѣки случай това не го казвамъ азъ, за да ме похвалите. Найсетне азъ съмъ Вашъ ученикъ и ако ме похвалите, то би било въ Ваша честь.

Но, г. г. народни представители, въпросътъ не се касае до едно възмущение. Г. професоръ Данаиловъ идва буквално да потвърди моята мисълъ. Ако съ съдебно решение една къща преди 20—30 години е станала собственостъ на единъ български подданикъ, какъ вие ще процедурите срещу това решение? Ами защо го пишете? Гдѣ е стилистичната грѣшка? Вие отъ дѣсно, които сте толкова добри юристи, кажете, къде е тази грѣшка, когато алинея втора ви говори за решение на компетентнитъ съдебни власти, а алинея шеста определя какъ ще стане ревизията на това решение и казва, че арбитражното решение ще се издава споредъ принципитъ на международното право. Ние сме били много наивни и сега сме много наивни да не виждаме, какво практически гонятъ турцитъ. Тѣ не гонятъ никакво арбитражно решение, res judicata отъ Хага. Какво тѣ гонятъ и какво ще решава Хага? Какво ще решава въ сѣщото време и арбитражниятъ мѣстенъ съдъ? По чл. 9 той ще предвиди „справедливо удовлетворение“, ако решението не било съгласно съ международното право. Г. Кулевъ, Вие сте такъвъ добъръ юристъ, . . .

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: Г. Януловъ! Понеже ме предизвиквате, ще Ви отговоря само съ нѣколко думи. Азъ се чудя, защо се губи толкова време по единъ въпросъ, по който изглежда, че се намираме въ едно голѣмо недоразумение. Завчера г. Абалджиевъ е говорилъ въ сѣщия духъ, сега г. Януловъ говори въ сѣщия духъ. Позволете да ви направя една декларация. Това, което Вие говорите, че въ този договоръ се предвижда да се разрешаватъ, по реда предвиденъ въ сѣщия договоръ, спорове между частни лица, турски подданици отъ една страна, и български отъ друга страна, то е вѣтъръ работа.

И. Януловъ (с. д): Добре.

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: Споровѣтъ, за които се говори въ този договоръ отначало и докрай, сѣ споровѣтъ, за които се говори въ чл. 3 отъ този договоръ. Прочетете чл. 3 отъ договора и вижте какво се казва въ него: (Чете) „Споровѣтъ отъ всѣко естество, които биха изникнали между високодоговорящитъ страни“ — значи между турската държава и българската държава — „и които не биха могли да се решатъ по дипломатически пѣтъ“ — явно е за какви спорове става дума, че това сѣ спорове отъ държавно-правенъ характеръ, които могатъ държавитъ да решаватъ по дипломатически пѣтъ — „ще се подлагатъ на процедурата за помирение, съдебно уреждане или арбитражъ, при условията, посочени въ настоящия договоръ“. Въ чл. 4 се казва, кои отъ тѣзи спорове се изключватъ. Това сѣ ония спорове, които по специаленъ договоръ влизатъ въ компетенцията само на едната страна, и споровѣтъ, които се отнасятъ до суверенитета на държавата. И следъ това идва чл. 5, въ който се казва: ако се касае за споръ — но споръ отъ рода на тѣзи, указани въ чл. 3 — който по законодателството на страната е отъ компетенцията на сѣдилищата, тоя споръ не ще да отиде по арбитражната процедура, докато съдебното учреждение на страната не си

каже думата. Но то е пакъ споръ между държава и държава, както е посочено въ чл. 3.

Следъ това идва чл. 6, който пъкъ опредѣля какъ се по-стъпва при други спорове и т. н. Но пакъ повтарямъ: това сж все спорове, г-да, за които се говори въ чл. 3 отъ договора. Защо си губите времето да говорите за работи, за които не се говори въ договора?

Министъръ А. Буровъ: Защо ми взимашъ аргументитъ?

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: Извинете, Вие ще ги развиете по-подробно.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Ние трѣбва да чуемъ декларацията на правителството, защото се говорятъ работи, които смущаватъ.

Министъръ А. Буровъ: Ще я чуете.

И. Януловъ (с. д): Г-да! Г. министърътъ на правосъдието ни каза, че предметъ на настоящия договоръ сж само спороветъ между високодоговарящитъ страни, които, ако не могатъ да се решатъ по дипломатически пътъ, ще се решаватъ съ помирение, съ арбитражъ. Г. министърътъ на правосъдието ни каза — това е отбелязано — че не се касае за никакви спорове между частни лица. Следователно, спорове за вакъфи, за лични вземания и давания нѣма да бждатъ разрешавани по настоящия договоръ; по тѣхъ нѣма да има нито помирителна комисия, нито арбитраженъ съдъ, нито отиване въ Хага. Азъ бихъ желалъ г. министърътъ да ни каже, кои спорове оставатъ да се разрешаватъ.

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: Искате ли конкретно да посоча единъ такъвъ споръ?

И. Януловъ (с. д): Турскиятъ пълномощенъ министъръ изрично казва, че този договоръ се касае за приложението на договора за приятелство отъ 1925 г. и специалния протоколъ къмъ него. А въ този договоръ за приятелство и въ протокола къмъ него изрично се говори въ буква „г“ за недвижими имоти — азъ се стѣснявамъ, г. Кулевъ, че Вие станехте да говорите тъй — които дълго време сж били притежавани отъ частни лица въ България и сега могатъ да дойдатъ старитъ имъ притежатели турци да си ги искатъ. Питамъ азъ, ако въ този договоръ се казва изрично, че той се сключва за прилагане на договора и протокола отъ 1925 г., защо да си затваряме очитъ и да смѣтаме, че никой отъ тия спорове, посочени въ буква „г“, нѣма да бжде подложенъ за разрешение другаде освенъ въ българскитъ съдилища? Ако настоящиятъ договоръ може да се изтълкува въ такъвъ смисълъ, и ако вие турѣхте текстъ за това, а не само думи, тогава не бихме спорили.

Министъръ д-ръ Кулевъ: Азъ мога само да съжалявамъ, . . .

И. Януловъ (с. д): И азъ много съжалявамъ.

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: . . . че се свързва договорътъ за приятелство и протоколътъ отъ 1925 г. съ настоящия договоръ. Я ми кажете, каква юридическа връзка може да има буква „г“ съ настоящия договоръ. Посочете!

И. Януловъ (с. д): Да Ви посоча и нея, но азъ не съмъ излѣзълъ да чета лекции.

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: Кажете на какво се основава тази юридическа връзка.

И. Януловъ (с. д): Юридическата връзка се основава на следующия членъ въ самия договоръ за приятелство отъ 1925 г.

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: Какъ ще дойде едно частно лице и ще каже: „Азъ съмъ се изселилъ отъ преди 1912 г., притежавахъ еди кой имотъ, ще ми го дадете“. То е частно лице, то ще иска единъ имотъ, значи въпросътъ е отъ частно-правно естество. Какво общо ще има съ тази конвенция за арбитражъ? Тя е за спорове между държави и държави. Вие сте юристъ и професоръ, четете постановленията така, както сж.

И. Януловъ (с. д): Да Ви чета тогава. И Вие сте юристъ и професоръ. Изрично въ договора за приятелство отъ 1925 г. и приложения къмъ него протоколъ и конвенция за установяване е казано, че ще се изработи впоследствие специална процедура, като се има предъ видъ въ сжщото време сключване на търговски договоръ — такъвъ се сключи — договоръ за търговия и мореплаване; следъ това да се сключи договоръ за помирение, неутралитетъ и съдебно уреждане на спорнитъ въпроси. Следователно, не само по думитъ на турския пълномощенъ министъръ, които и досега не сж опровергани, но и по текстоветъ, ние сме задължени да сключимъ този договоръ, за да се приложи договорътъ за приятелство и протоколътъ отъ 1925 г. И заради туй отъ тази страна (Сочи болшинството) мнозина ми казаха: „Грѣшката не е въ този договоръ за неутралитетъ, той прилича на много други, той прилича на гръцко-югославиянския“.

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: Че ще се сключи договоръ за арбитражъ не е казано въ протокола, а въ договора за приятелство. Това е пожелание на дветъ страни и нѣма нищо общо съ протокола. Какво общо има търговскиятъ договоръ съ самия протоколъ? Понеже дветъ страни сключватъ договоръ за вѣчно приятелство, като втора гаранция се счита сключването на търговски договоръ.

И. Януловъ (с. д): Много се радвамъ, дано така да се изтълкува отъ всички.

Д. Бошняковъ (д. сг): Нѣма мѣсто тукъ за тълкуване.

И. Януловъ (с. д): Въ договора за приятелство отъ 1925 г. е казано, че се прилага къмъ него единъ протоколъ и една конвенция за установяване. Този протоколъ е частъ отъ този договоръ.

Д. п. Николовъ (д. сг): Нераздѣлна частъ.

И. Януловъ (с. д): Защо ми възразявате тогава, г. Кулевъ, когато въ договора е казано, че протоколътъ е нераздѣлна частъ отъ него?

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: Вашата мисълъ е следната: понеже имаме поети задължения да сключимъ договоръ за арбитражъ, то този договоръ урежда всички въпроси, които сж въ протокола. Договорътъ за арбитражъ е договоръ за арбитражъ. Текстоветъ на този договоръ за арбитражъ се отнасятъ само за спорове между държава и държава. Какво повече искате отъ това?

И. Януловъ (с. д): Добре, но не значи ли, че чрезъ държавитъ, могатъ да бждатъ изнесени и частни спорове? Има нѣщо много странно въ това викане. Вие мислите, че ние не бихме били съгласни да бжде това, което Вие пледирате? Ние това поддържаме. Г. Кулевъ поддържа, че освенъ спороветъ между държава и държава, които не засѣгатъ частни интереси, никакви други спорове нѣма да бждатъ разглеждани.

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: Така е.

И. Януловъ (с. д): Ако е така, защо въ договора за приятелство отъ 1925 г., отъ който протоколътъ съставлява нераздѣлна частъ, е казано, че за прилагането му ще се изработи единъ търговски договоръ и единъ договоръ за арбитражъ? Този договоръ за арбитражъ е единъ чисто процесуаленъ договоръ. Вие сами поддържате, че ние трѣбвало да си отваряме очитъ въ 1925 г., а не сега, когато се касае за създаването на процедурата. Защо сж тия публични изявления, неопровергани досега, отъ страна на турския пълномощенъ министъръ, който е представителъ тукъ лично на президента на турската република, въ които изявления изрично казва: „Ние бързаме съ одобрението на този договоръ за неутралитетъ и арбитражъ, за да може най-после окончателно да се приложи договорътъ и протоколътъ отъ 1925 г.“ А буква „г“ отъ този договоръ не говори за спорове между държава и държава, а говори за недвижими имоти, които сега сж притежание на частни лица въ България, но които нѣкога сж били собственост на турци, които сега могатъ да дойдатъ и да ги ревандискиратъ.

Министъръ А. Буровъ: Законнитъ собственици могатъ да дойдатъ.

И. Януловъ (с. д): А кой е законенъ собственикъ? Законенъ собственикъ е оня, който несъмнено е владѣлъ нѣкога една нива . . .

Министър д-ръ Т. Кулевъ: Който представи нужните документи по законите на страната.

И. Януловъ (с. д): Азъ не мога да разбера, защо се кръщи въ този Парламентъ. Азъ бихъ помолилъ, г. Кулева, да се поразговори съ тия хора, които изпраща да изучаватъ турските архиви, да имъ каже да надникнатъ въ тѣй наречени тѣфтеръ-хане. Турските архиви за мюлка, за вакъф-ските имоти и друпи, сѣ запазени отъ 100 години, съ най-подробни планове. Г. Кулевъ сега пъкъ казва: „Законниятъ собственикъ, който дойде съ документи, ще ревандикира имотитѣ“. Добре, но българинътъ не може да представи такива документи. Той ще му противопостави давностното владение или други основания.

Министър д-ръ Т. Кулевъ: Тѣй.

И. Януловъ (с. д): Но Вие поддържате, че споровете само между държавитѣ се уреждатъ съ новия договоръ? Следователно, по буква „Г“ частнитѣ спорове сѣ изключени. Ако сѣ изключени, много хубаво. А сега какво говорите?

Г. г. народни представители! Това ми напомня сцени въ 1914 и 1915 г., когато азъ искахъ да има една специална контрола върху прилагането на българскитѣ и германски конвенции за доставки на храни и материали отъ едната и отъ другата страна. Тогава единъ депутатъ отъ болшинството стана и ми каза: „Г. Януловъ! Когато всичко тѣй хубаво е уредено въ договоритѣ и въ конвенциитѣ, защо Ви трѣбва контролъ?“ Това ми напомня нашитѣ голѣми спорове за заема отъ Дисконто Гезелшафтъ, когато буквално ни се каза: „Законътъ е свършено ясенъ“. Още сѣ сини нашитѣ рамене отъ голѣмия споръ по този въпросъ. Това ми напомня спора въ 1916 г. — които отъ васъ сѣ били депутати тогава, знаятъ — по сключената конвенция за десеттѣхъ дивизии, по която конвенция въ комисията, когато повдигнахме въпроса, министритѣ ни отговориша съ bon foi, съ чисто сърдце, дълбоко вѣрващи въ искрената дума на най-почтения народъ на земното кълбо — германцитѣ: „Какъ можете да мислите, че могатъ да не ни ги изпратятъ!“ И сега ние изпълняваме своя дългъ, когато ви казваме, че това може да е така въ вашето съзнание, въ вашата душа, обаче азъ имамъ единъ текстъ, имамъ единъ законъ, имамъ известни ревандикации, имамъ известни дирения и имамъ, отъ друга страна, този купъ отъ противоречия, които изсипаха тукъ г. Данаиловъ, г. Кулевъ и др. въ този моментъ.

Министър д-ръ Т. Кулевъ: Съ кого противоречия? Съ Васъ — да.

И. Януловъ (с. д): Не съ менъ, а съ текста на конвенцията и закона. — Г. Данаиловъ казва: „Кой смѣ да иска ревизия на това, което е присъдено отъ българскитѣ съдилища“?

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Какъ си представлявате Вие тия работи? Може ли съ договоръ да се разрешаватъ спорове за частна собственостъ?

И. Януловъ (с. д): Какъ Вие си ги представлявате, не зная, но азъ не мога да си представя, каква е мисълта на онзи, който е поставялъ алинея втора — че следъ окончателни решения, този въпросъ може да се повдига следъ години. На Васъ, който твърдите, че тѣзи спорове нѣма да се касаятъ за частни имоти, азъ Ви цитирамъ буква „В“. На Васъ, който казвате, че нѣма нищо общо между конвенцията отъ 1925 г. и 1926 г. и сегашния законъ, азъ Ви посочихъ, че тѣ сѣ неразривно свързани. Какъ може да се обясни това бързане отъ ваша страна? Въ Ангора може да бързатъ, може съ аklamация да приематъ конвенцията.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Азъ не съмъ правителство, но заявявамъ, че такива договори се гласуватъ въ нѣколко часа. Тѣ могатъ да бждатъ отхвърлени отъ Парламента, но не се обсъждатъ.

И. Януловъ (с. д): Въ Гърция и други страни тѣ се обсъждатъ и има случаи, когато сѣ били отхвърляни.

Министър д-ръ Т. Кулевъ: Съ обсъждането имъ само смутъ се всѣва.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Разбира се. (Къмъ И. Януловъ) Ако мислите, че трѣбва да ги отхвърлите, отхвърлете ги, но да не се обсъждатъ.

И. Януловъ (с. д): Международнитѣ договори се обсъждатъ по два начина. Въ френския парламентъ, въ продължение на цѣли 11 часа се обсъжда най-невинниятъ отъ всички невинни договори — пакта Брианъ—Келогъ, като се държеха тържествени речи включително и отъ Полъ Бонкуръ. Въ грѣцкия парламентъ сѣщо се разисква конвенцията Калфовъ—Политисъ и я провалиха; разискваха и други конвенции и т. н. Г. г. народни представители! Известни международни конвенции, особено такива отъ стопански характеръ, каквато е настоящата, се разискватъ по цѣли дни, по цѣли месеци. Ами че между Италия и Югославия имаше висящи договорни въпроси, които дълго време се отлагаха и се разискваха въ парламентитѣ. Какъ мислите вие, слѣпо ли искате да гласуваме това, което сте сключили? Разбирамъ този актъ на тържественостъ нѣкога, но ние сега не живѣемъ това време на международни отношения.

Азъ трѣбва да свърша, понеже времето ми минава.

Азъ заключавамъ — у насъ има всичкото добро желание. За първата частъ отъ този договоръ можахме да кажемъ само добри думи за успѣха на г. министъръ Буровъ. Що се касае до политическо-международната страна, че въ бждеще всички спорове ще се слагатъ не на базата на караницы, не на базата на дипломатически ежби, не на базата на война, а ще се разрешаватъ съ поминителни комисии, съ арбитражъ — това е добре. И азъ бихъ желалъ да кажа сѣщото и за другата страна на въпроса, що се касае до малцинствата и до финансово-стопанскитѣ клаузи. Но това азъ не мога да кажа въз основа на всичко гореизложено досега. Азъ не можехъ да не подчертая голѣмитѣ загуби, които претърпяваме по буква „В“; азъ не мога да забравя онази черна пелена, съ която се покриха не само роднитѣ огнища, но се и покриха безвъзмездно имотитѣ на 176.000 бѣжачи отъ Източна Тракия; азъ не мога да не посоча онай голѣма несправедливостъ, дори въ едно сравнение съ начина на процедиране по отношение на бѣжачитѣ отъ Западна Тракия, на които всетаки се дава нѣщо за компенсация; азъ не мога да не обърна внимание, както на извършената несправедливостъ по буква „В“, която ни боде въ очитѣ, така сѣщо и на голѣмата несправедливостъ сега въ този законопроектъ, съ който се отварятъ вратитѣ; азъ не мога да не обърна внимание, че съ буква „Г“ се създава една голѣма възможностъ за пертурбации на недвижимата собственостъ въ България, за откриването на маса претенции, за повдигането на тѣзи въпроси, въпрѣки окончателни решения на българскитѣ съдилища, както е въ текста. Опровергайте ме, азъ много ще се радвамъ; лека да бжда опроверганъ и отъ другата страна, отъ контрагента, защото договорътъ е двустраненъ. Казвамъ: азъ не мога да отмина единъ такъвъ голѣмъ въпросъ, по който буква „Г“ отваря вратитѣ за изплащането на тѣзи имоти, и следователно, за незачитането à la long, въ края на краищата на взети решения, на придобити права.

И на четвърто мѣсто азъ не мога да не изкажа своето учудване или своето възмущение отъ стипулираното въ буква „Е“, отъ унищожението съ единъ замахъ въ 1926 г. — азъ говоря въ връзка съ този договоръ отъ 1926 г. — на една конвенция, подписана много разумно отъ Начевичъ—Савовъ—Тошевъ — една конвенция, въ която, наредъ съ политическитѣ отстъпки, ни се правѣха и стопански отстъпки.

При това положение нека бждемъ разумни. И ако смѣтате да ми отговаряте по този начинъ, както досега; ако смѣтате да опровергавате изнесенитѣ данни, като се каже, че атмосферата тогава бѣше такава; ако смѣтате да опровергавате изричнитѣ текстове и изявленията на турския министъръ, азъ казвамъ: вие грѣшите. За предпочитане е тогава — и то е най-достойното — да не чакате, щото, поради вътрешни борби на племената да Ви заставятъ, г. Буровъ, да си давате оставката, а още тази вечеръ депозирате оставката си по поводъ на този договоръ.

(Председателското мѣсто се заема отъ председателя)

Председателъ: Има думата народниятъ представител г. Христо Силяновъ.

Х. Силяновъ (д. сг): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Следъ промѣната отъ 9 юний българското правителство завари по всички граници на България неликвидирани смѣтки, а съ нѣкои отъ нашитѣ съседи — и неустановени нормални дипломатически отношения. Схващайки напълно значението — твърде голѣмо — въ живота на сѣднитѣ държави отъ съществуването на разчистенъ между тѣхъ теренъ, отъ липсата на разчистени смѣтки и отъ пор-

мални дипломатически отношения, правителството пристъпи веднага да уреди неликвидираният въпрос със всички свои съседни, а по отношение на Турция то тръбваше да направи една още по-сжществена стъпка — да установи и нормални политически и дипломатически отношения. Макаръ, че презъ време на войната България и Турция бѣха съюзници, както е известно, по силата на Солунското примирие ние трѣбваше да заявимъ, че сжсхваме всѣкикви сношения съ централнитѣ сили, противъ които воюваше Съглашението. Но, понеже, отъ друга страна, имаше натрупани доста много спорни и трѣнливи въпроси между дветѣ страни, въпрѣки добрата воля, съ която бѣше въоръжено българското правителство, започнатитѣ за тази целъ преговори продължиха близу 20 месеца въ Ангора. Близу 20 месеца бѣха нуждни, г-да, за да можемъ да дойдемъ до сключването на известния договоръ за приятелство между дветѣ държави. Това не показва, г-да, нищо друго освенъ колко е тежко ликвидирането на голѣмитѣ спорни въпроси, които сме получили като наследство отъ нещастнитѣ войни.

Отъ това мѣсто преждеговорившиятъ хвърли единъ тежъкъ упрѣкъ върху бившия Парламентъ, като го обвини въ недостатъчно проучване на договора за приятелство, както и на приложения къмъ него протоколъ. Споредъ мене, този упрѣкъ е съвсемъ незаслуженъ. Най-после, ако г. Януловъ го отправя къмъ правителството, той забравя, че въ не по-малка степенъ упрѣкътъ му засѣга и такива голѣми юристи и голѣми политици, какъвто е г. Пастуховъ, какъвто е и г. Гиргиновъ, който тогава говори отъ името на Демократическата партия, какъвто е и покойниятъ Димо Кюрчевъ, който говори отъ името на Националибералната партия. Г-да! Договорътъ за приятелство съ Турция, заедно съ приложения къмъ него протоколъ, бѣха тогава предметъ на най-обширни обсъждания въ комисията и тѣзи обсъждания бѣха взети предъ видъ отъ г. г. ораторитѣ. Какъ бихме очаквали ние, г-да, както министритѣ — хората, които непосредствено сж сключили този договоръ — така и тѣзи юристи, които азъ споменахъ, ако, въпрѣки всички дадени тѣмъ обяснения въ комисията и имайки предъ видъ ясни текстъ на договора и на протокола, тѣ не успѣха, четейки този ясенъ текстъ, да откриятъ опасенията, които откри г. Януловъ.

И. Януловъ (с. д): Всички говориха противъ.

Д. п. Николовъ (д. сг): Всички бѣха за отхвърлянето му!

Х. Силяновъ (д. сг): Азъ ви питамъ да ми кажете: кой отъ ораторитѣ тогава откри въ буква „Г“ на протокола тѣзи опасения, тѣзи съмнения, тѣзи подозрения, които онзи день г. Абаджиевъ лансира отъ тази трибуна и които сега г. Януловъ потвърди? Нито единъ — заявявамъ това. Онзи день, за да си припомня работитѣ, прочетохъ наново открай докрай всички речи, произнесени по този случай въ Камарата, и пакъ ви заявявамъ, че нито единъ отъ ораторитѣ, които ви споменахъ, голѣми юристи и голѣми политици, представители на разни политически течения, не е съзрѣлъ тѣзи опасения въ буква „Г“ на протокола.

И. Януловъ (с. д): Всички се хипнотизираха отъ думата „приятелство“.

Х. Силяновъ (д. сг): И съ пълно основание, г. Януловъ. Ще Ви кажа защо. — Схващайки напълно значението на протокола, приложенъ къмъ договора за приятелство, съ пълно основание всички оратори — и правителствени, и други — се спрѣха главно на него, защото именно материята, която се урежда въ този членъ „Г“, бѣше камъкътъ на преткновението въ преговоритѣ, които се водиха съ Ангора. Продължаването на тия преговори цѣли 20 месеца не се дължеше на нѣщо друго. Не сж стипулатиитѣ на буква „Г“, които проточиха преговоритѣ. Преговоритѣ, както ви е известно, се прекъсваха и отлагаха нѣколко пѣти, понеже не се намираше модусъ, за да може да се доведатъ до съгласие дветѣ гледища по въпроса за имотитѣ на тракийцитѣ. Нищо друго не е протакало преговоритѣ, доколкото поне моитѣ сведения се простиратъ.

Така че, г-да, Парламентътъ тогава бѣше напълно на своята висота, като обърна вниманието си главно тамъ. И действително тамъ се засѣгаше една материя, която не е само безразна, която не само извиква у всѣки българинъ тъжни спомени, които мъчно се надвиватъ, но въпросътъ бѣше насоченъ и противъ това, което въ правото на всѣка държава, както и отъ гледище на международното право, се

сѣмта за ересъ: държави си присвоиха правото да разрешаватъ въпросъ за имоти, навлѣзоха въ областта на частноправни отношения. Това е, което смущаваше съвѣстта на народното представителство, това е, което протакаше преговоритѣ, това е, съ което ще си обяснимъ тѣй продължителното противодействие на българския делегатъ, действащъ по директиви отъ правителството.

Въ какво се състои този членъ и колко и кои хора той засѣга? И най-после, предъ видъ на какво българското правителство въ края на краищата е дало своето съгласие? Правилно би било, г-да, споредъ мене, ако ние, като Парламентъ, имаме достатъчно политически усѣтъ, да ограничимъ всичкитѣ ни разисквания, както каза и г. министърътъ на правосъдието, върху договора за неутралитетъ, сждебно уреждане и пр., който ни е поднесенъ на одобрение, и да не се повръщаме върху въпроси, които вече сж получили одобрението на българския Парламентъ, които сж безвъзвратно ликвидирани, по които българската държава, както и турската република сж поели известни ангажменти отъ международенъ характеръ. Но понеже почти всички оратори, съ изключение на г. Калфовъ, посветиха по-голѣмата частъ отъ своето време на протокола, то и азъ ще бѣда принуденъ така сжщо да припомня известни факти.

Българското правителство е дало тогава съгласието си да се възприеме едно такова ликвидиране на имотитѣ — а именно, имотитѣ на всички онѣзи българи, живущи въ Тракия, тогавашни турски подданици, които сж напуснали своитѣ огнища отъ 5. респективно 18 октомврий 1912 г. нататъкъ, ставатъ собственост на турската държава, и обратно, всички имоти на турцитѣ, които сж напуснали своето мѣстонахождение, отъ 5. респективно 18 октомврий 1912 г., значи отъ момента на обявяването на войната, ставатъ притежание на българската държава. Българското правителство прѣе тогава това ликвидиране, като съзнаваше, че въ тоя случай то върши нѣщо, което не е въ хармония съ общоприетитѣ норми на правото. Това е безусловно така, никой не го отказва. Но, г-да, тоя членъ засѣга изключително само една опредѣлена категория хора, българи и турци. Това трѣбва да се знае много добре. По силата на протокола, съставляващъ нераздѣлна частъ отъ договора за приятелство, на другитѣ категории бѣжанци българи, които сж напуснали Тракия — напр., на всички българи, които сж я напуснали до 5 октомврий 1912 г. — се признава правото на тѣхната собственост. Кои влизатъ тамъ? Азъ не искамъ да ви представлявамъ действителността по-малко черна, отколкото тя е, но ние сме длъжни да бѣдемъ безпристрастни и да не оставяме въ такива случаи да преодолява у насъ чувството на дразнене и на недоразумение. Въ всѣки случай, числото на тѣзи българи е по-малко отъ онѣзи, чиито имоти ставатъ собственост на турската държава, но все пакъ не сж малцина. Тамъ влизатъ всички българи, които, откакто се е започнала революционната борба, периодически, било единично, било масово, сж напуснали своитѣ огнища. Тамъ влизатъ всички избѣгнали, като започнемъ отъ 1899 и 1900 г., отъ Лозенградско и Малкотърновско, вследствие известни афери, които избухнаха тогава тамъ. Имаше нѣкои села, които пострадаха преди възстанието, обявено въ Одринско.

Д. п. Николовъ (д. сг): Колко сж тѣ? Нищожна работа.

Х. Силяновъ (д. сг): Нѣколко села: Капчашъ бѣше отъ тѣхъ. Дѣре-Кьой бѣше сжщо отъ тѣхъ. Но защо ми възразявате, г. Николовъ? Азъ признахъ, че много повече сж онѣзи, чиито имоти се засѣгатъ.

Д. п. Николовъ (д. сг): Сравнение не може да става.

Х. Силяновъ (д. сг): По-нататъкъ, не се засѣгатъ отъ този членъ всички онѣзи, които не сж отъ Тракия. Кои сж тѣ? Това сж българи отъ предѣлитѣ на Цариградската префектура — значи, всички цариградски българи, които тогава не бѣха 2—3 хиляди души, както сж сега. А съгласете се, че тѣ сж били всетаки по-имотни, отколкото по-голѣмата частъ отъ населението въ Тракия. Засѣгатъ се още нѣкои малоазиатски бѣжанци, на които е признато правото на собственост, независимо отъ това, кога сж напуснали роднитѣ си мѣста. Но и тѣхното число не е съвсемъ нищожно. Азъ ще спомена цифрата, която каза навремето г. министър-председателъ Ляпчевъ. Отъ Мала-Азия сж забѣгнали и сж настанени въ България, регистрирани 5.000 семейства, които по 5 души, правятъ 25 хиляди души. Така че тая въпиюща неправда, съ която българското правителство се е видѣло заставено да се примири, се отнася

до една категория българи от дадена област. Но що се отнася до имотните права даже на тракийците, които с извън тая област, независимо от това, какъ сж напустили родните си мѣста, тѣхните права на собственост сж признати.

Това е, г-да, съществена част от протокола и бихъ казалъ, трагическата част, тая част, която възмути съвѣститѣ на всички г. г. народни представители, които вземаха думата и които, подъ диктовката на това болезнено чувство, гласуваха противъ конвенцията, не дадохъ своето одобрение за нея.

Е добре, г-да, понеже азъ спадамъ къмъ ония, които следъ като бѣха се изредили нѣкои депутати, които се бѣха обявили противъ конвенцията, вземаха думата и казаха, че ще гласуватъ за нея, дълженъ съмъ и сега да се мотивирамъ съ същитѣ мотиви. Когато се касае да се приеме единъ договоръ, какъвто бѣше договорътъ за приятелство съ Турция, следъ като, бидейки съюзници, се намѣрихме въ едно положение бездоговорно не, но даже безъ каквито и да било нормални дипломатически отношения, азъ не мога да направя една преценка и да опредѣля своето поведение, като взема предъ видъ само начина, наистина несправедливъ, по който се уреждаше въпросътъ за имотитѣ на тракийцитѣ от известна категория. Не! Азъ имахъ предъ видъ цѣла една съвкупностъ от елементи и обстоятелства, които, не се съмнявамъ, сж имали предъ видъ и ония, които сж управлявали тогава. Като държаха тогава само за буква „в“, почти всички оратори не посочиха абсолютно никакви изгоди за България, като че ли договорътъ за приятелство съ Турция и приложениятъ къмъ него протоколъ и, най-важното, перспективитѣ, които той откриваше за бъдещитѣ отношения между дветѣ държави, не значатъ нищо, не представляватъ абсолютно никаква полза, абсолютно никакви изгоди за България. И азъ, правейки равносметката, казахъ, че този договоръ трѣбва да се гласува, защото, колкото и да е тежка жертвата, която той изисква отъ насъ, той открива едно по-добро бъдеще за отношенията между дветѣ държави.

Но, г-да, не е само политическото значение на договора, което ръководѣше мене, било ония, които дадохъ съгласието си за сключване на този договоръ. Не. Ако разгледаме самия договоръ, както и протокола, приложени къмъ него — макаръ, че сж първата стѣпка, първиятъ етапъ, така да се каже, въ доста дългата еволюция презъ която сж минали турско-българскитѣ отношения — ще видимъ, че тѣ съдържатъ така или иначе, известни изгоди и за България. Миналия пътъ, когато говори, г. Януловъ лансира мисълта, че Цариградскитѣ договоръ, като договоръ, носѣше голѣми облаги за България, отъ които, ние презъ договора за приятелство се отказалме и съ това сме напакостили на своитѣ интереси. А доколкото моитѣ сведения се простиратъ, унищожаването на Цариградския договоръ, което се стипулира тукъ въ чл. 5, ако се не лъжа, е станало съ съгласието и на дветѣ държави, то е искано и отъ дветѣ страни. Посочи се тукъ, че по Цариградския договоръ, Турция признаваше правото на българитѣ, избѣгали отъ Тракия, да се завърнатъ въ своитѣ области. Е добре, г-да, това е само писано въ договора. Когато, обаче, въз основа на Цариградския договоръ се свика една смѣсена комисия, за да се пристѣпи къмъ неговото приложение, още въ първото заседание турскитѣ делегати бѣха заявили, че не даватъ да се повдига даже въпросъ за завръщането на българитѣ, избѣгали отъ Тракия, и че може да бжде допуснато да се върнатъ само ония отъ Малгарско и Кешанско, значи, извънъ предѣлитѣ на Източна Тракия, въ тия граници, които разбираме ние, като привеждаха за мотивъ, че селата сж заети вече отъ турски заселници, съ които не знаятъ какво да правятъ. Въ сжщностъ, има друга една истина, за която всѣки единъ отъ насъ трѣбва да държи смѣтка, и която трѣбва да се има предъ видъ, като се обяснява поведението на българския делегатъ въ Ангора и респективно на българското правителство — това е, че турското правителство, следъ като ние останалме подъ колелото на събитията въ 1913 г., бѣше решило Тракия, тая областъ съседна съ Дарданелитѣ, да бжде обезбългарена. Това бѣше преди Мустафа Кемалъ. И това се видѣ още въ първото заседание на комисията, свикана, за да приложи Цариградския договоръ. Така че да смѣтаме, че съ унищожаването на Цариградския договоръ сме загубили нѣкакви права, споредъ мене е праздна работа, толкозъ повече, че вне виждате какъвъ духъ вѣе въ Турция, следъ като ѝ се усмихна победата въ Мала-Азия въ 1922 г. Та, г-да, България ли би била въ сила да наложи на Турция друго разбиране тогава, когато последната, следъ като погребя

Севърския договоръ, успѣ да прокара чрезъ Лозанския договоръ унищожението на капитулациитѣ, които водятъ напалото си отъ Френския кралъ Францискъ I и отъ които всички велики сили се ползуваха въ продължение на толкозъ вѣкове? Ами, г-да, Турция можа да наложи на цѣла човѣколюбива и победоносна Западна Европа да приеме мълчаливо, почти да се примири съ такъвъ единъ фактъ, който е по-жестокъ отъ изгонването на българитѣ отъ Тракия — тѣй нареченото интерниране на ерменския народъ презъ войната, когато той цѣлъ, съ своитѣ домоцадия, бѣше изпратенъ въ Месопотамската пустиня и оставенъ на произвола на сждбата. Сжщата Европа не отстъпи ли предъ другъ единъ принципъ, варварски, безчовѣченъ — изпѣждането на 1 милионъ и 500 хиляди гърци отъ Мала-Азия и Тракия? Г-да! Тия факти сж достатѣчни да характеризиратъ тоя духъ; действителността е сжщо достатѣчно ясна, за да убеди всѣкиго, че не бѣше малката, слабата и изоставена България, която можеше да наложи на турцитѣ, въ преговоритѣ, една промѣна на тия възгледи. И подъ съзнанието на тая сурова действителностъ е действувало тогава българското правителство.

По-нататъкъ, Цариградскитѣ договоръ. Ами че той донесе, г-да, едни макаръ и оскѣдни изгоди на българското правителство. Наистина, споредъ Цариградския договоръ, турцитѣ, както ви прочете г. Януловъ, се отказаха отъ известни нѣща, относно вакѣфитѣ, но тѣ бѣха си запазили чрезъ този договоръ известни права на вмѣшателство, що се отнася до мюфтийствата и до духовния животъ на мюсюлманитѣ въ България — нѣщо, което действително загуби нашия суверенитетъ и което се премахна, когато се обяви за унищоженъ Цариградскитѣ договоръ чрезъ договора за приятелство съ Турция.

Сега, г-да, сме наясно. Азъ горе-долу ви очертахъ, подъ императива на коя действителностъ, на кои обстоятелства — които сж по-силни отъ всѣкакви чувства и болки, колкото и да сж тѣ легитимни — е действувало тогава българското правителство.

Договорътъ за приятелство, както и приложениятъ къмъ него протоколъ, сж само първата стѣпка. Какво постигнахме съ тия два акта? Ние само възстановихме нормалнитѣ дипломатически отношения съ съседната намъ държава. Когато прецениваме протокола, г-да, ако искаме да бждемъ справедливи въ своята преценка, ще трѣбва да вземемъ предъ видъ това, което дойде въ последствие като резултатъ, като втори етапъ, като втора и трета стѣпка на този договоръ за приятелство. И като правимъ сравнение, безспорно, изродитѣ сж повече на наша страна, отколкото на турска страна. Следъ това дойде договорътъ за търговия и мореплаване. Когато правимъ справедливи оценки, г-да, ние не можемъ да говоримъ само за това, което застъпа нашитѣ права и нашитѣ съкровени чувства и да изпускатъ всичко това, което създава, така или иначе, макаръ и малки и скромни изгоди за насъ, като контрагенти. За кого, питамъ, азъ, представлява повече изгода договорътъ за търговия и мореплаване? Известно е, г-да, на всички ви, че отъ край време България е внасяла винаги много повече стоки и е зависѣла отъ турския пазаръ повече, отколкото турцитѣ сж зависѣли отъ нашия пазаръ.

Д. п. Николовъ (д. ср): Сегашниятъ търговски договоръ не представлява повече изгоди за насъ.

Х. Силяновъ (д. ср): Вѣрно е, че цифритѣ на нашия вносъ въ Турция днесъ далечъ не показватъ това, което нѣкогашъ сме представлявали като вносители на стоки въ Цариградъ, като хранители на Турция и пр. Все пакъ сравнете тѣзи цифри, г-да, и ще видите, че пропорцията е въ наша полза.

Д. п. Николовъ (д. ср): Не е въ наша полза.

Х. Силяновъ (д. ср): ... и въ вреда на турцитѣ, че тѣ много по-малко могатъ да използватъ търговския договоръ, сключенъ пакъ благодарение на взаимнитѣ отстъпки, отколкото ние. Сжщото трѣбва да се каже и за конвенцията за установяване. Кой ще използва, г-да, нейнитѣ стипуляции, турцитѣ ли или ние? Кой може отъ тѣзи два контрагенти да дава на другия техници, работници, хора, които да отиватъ тамъ да пласиратъ своя физически трудъ или да намѣрятъ тамъ приложение на своитѣ знания, като специалисти, хора на свободнитѣ професии и пр.? Безспорно пакъ ние. Нѣма да бждете, г-да, пакъ напълно безпристрастни и цѣлостни като оценители, като правите своитѣ смѣтки само съ огледъ на днешния моментъ.

Г-да! Ние, живейки живота на една нация, не можем да правим заключения само в днешния ден. Нашите усилия, и не само нашите, но и на турците, са насочени към установяването не само на едни отношения между двете държави напълно нормални, но и на отношения на едно искрено, добро съседство, при едно положение, което ще изключи абсолютно всякакви усложнения и конфликти. Е добре, г-да, тая конвенция за установяване с оглед на перспективите, към които трябва да върваме, че ни приближава, добива голямо значение.

Д. п. Николов (д. сг): Конвенцията за установяване действително разрешава на българите да отиват в Турция да пласират своя труд, но не разрешава на никой българин да купи в Турция полски имоти.

Х. Силянов (д. сг): По силата на конвенцията, г. Николов, върно е, че българите не могат да владят полски имоти в Турция, ...

Д. п. Николов (д. сг): Нито в Тракия.

Х. Силянов (д. сг): ... но Вие знаете, от какво се продикува в Турция този страх; открито го казах по-рано: турците не желаят да видят Тракия населена с българи, но българи могат да бъдат в Турция, напр., фабриканти, могат да владят даже и полски имоти пак по силата на конвенцията ...

Д. п. Николов (д. сг): В Сивас един българин държи мандра заедно с един бей, но не смее да се каже, че е българин!

Х. Силянов (д. сг): ... тогава, когато тези полски имоти са свързани с професията им. Напр., ако някой българин открие в Турция захарна фабрика, той може да има полски имоти за цвеклови плантации и т. н. Това е смисълът на конвенцията.

Последният етап на отношенията между Турция и България, г-да, е договорът за неутралитет, помирение, съдебно уреждане и арбитраж между България и Турция, който ни е поднесен днес на одобрение. Аз няма да правя юридически разбор на клаузите на този договор. Това ще направят с по-голяма вещина други хора. Но аз дълга да заявя, че напълно споделям мнението на г. Данаилов: не е Парламентът мястото, където ние трябва да обсъждаме членовете от договора, който се отнася до самата процедура на арбитража, на помирието и пр. Тога са подробности, които се отнасят към първите три съществени члена, а всичките те са усвоени от известни протоколи. Те не са измислени от българските и турски делегати, а са взети от други и приличат досущ, с твърде малки изключения, на всички други договори, които са приети от десетки други държави.

Г. г. народни представители! Смятам, че не е маловажно, след като въпросът така е изяснен, както в комисията, така и в Парламента в тяхната трагическа и мъчителна част още в 1926 г., че не е маловажно обстоятелството, българският Парламент днес да стане изразител на чувствата, които в дадения момент възбужда България спрямо нашите контрагенти. Нямаше да събераме, нямаше, г-да, нищо да изгубим, нищо от нашата кауза нямаше да компрометираме, с нищо нямаше нашите интереси на накръпим, ако и ние бихме станали този изразител. Миналия път г. Калфов в своето изложение каза пред вас, г. г. народни представители, колко много пактове са сключили между отделни държави, че техният брой възлиза на няколко десетки, и че тия пактове се явяват веднага почти след като женеvският протокол от 1924 г., за сигурност, арбитраж и разоръжение, на който всички възлагаха навремето своите надежди, остана, както е известно мъртва буква, и че в тези пактове държавите и стоящите зад тях народи потърсиха една макар и по-ограничена гаранция за своята сигурност и своето спокойствие. Макар и тези пактове да се различават твърде много по своята форма, все пак ние бихме могли да ги разделим на няколко категории. Аз правя това не за друго, а само, за да посоча горе-долу, като къде е мястото на този договор, който ни е представен днес за одобрение. Безусловно, г-да, прав е г. Янулов, когато смята, че този договор не е от рода на договора, който, напр., е сключила Италия с Албания; даже той няма това широко значение, което има съюзният до-

говор, сключен между Франция и Югославия и т. н. Но той не спада и към ония, които бяха иронизирани в европейската преса, и които се обясняваха от някои журналисти, като проява на така наречената пактомания.

Макар и с по-ограничено значение, макар и да не създава съюзнически отношения между българското царство и турската република, договорът, който ни е представен за одобрение, е безусловно един договор с реално политическо значение. Кое обуславя това му значение? Това негово значение, г-да, се обуславя на първо място от географическото положение, едно от най-важните, което и двата контрагенти заемат в най-крайната точка на европейския Югоизток; това негово значение се обуславя и от обстоятелството, че те заемат един кръстопът, където се сблъскват толкова много противоположни интереси и, най-сетне, това негово значение се обуславя и от съзнанието, съществуващо и в двата народа и в управниците на двете държави, че нашите въкопни смътки са вече ликвидирани, че нито една от държавите няма териториални аспирации за смътка на другата. Ето голямото значение на този пакт. След като имаме договора за приятелство, след като за първ път с Турция можахме да сключим търговски договор, ние вече различаваме окончателно терена за развитието на бъдещите отношения между двете държави. Цялата същност на този договор се заключава в първите му три члена и излишно е, според мене, да загავаме в областите, които определят само една процедура.

Какво си осигуряват двата народа? Казано е, на първо място, че ние се задължаваме да не сключваме никакви споразумения от политическо и икономическо естество, които противоречат на чл. I от договора за приятелство, с други думи, да не сключваме споразумения от такова естество, които са насочени в вреда на нашата приятелка Турция. От друга страна ние си гарантираме взаимно неутралитет: ако някоя от държавите, въпреки своето миролюбиво поведение, бъде нападната от трета държава или от група държави.

Г-да! Според мен рискувано е да се дава преценка отсега, когато бъдещето е толкова тъмно и неизвестно за всички ни, коя държава от този член ще извлече повече полза, както направи г. Янулов. Уместно и справедливо е да се каже, че този член е в интерес и на двете държави и неговият смисъл не може да не тежи в отношенията на двата контрагента си останалите техни съседи. Ако бихме правили преценки, така субективно, аз по-скоро бих казал, че не е Турция, поне с оглед на днешното политическо положение на двете държави, която ще се възползува повече от този член. Най-добре е всички да приемем, че той еднакво ще обслужва политическите интереси и сигурността на двете държави.

Идвам, г-да, до третия член. Какъв е неговият смисъл. Общо взето, неговият смисъл е, че двете държави не желаят в никой случай, за какъвто и да било спор да имат усложнения, конфликти, които могат да доведат до война. Те стават в един тържествен начин, към какви средства ще прибегнат, ако се явят спорове между тях. Спорове безспорно ще се явят. Ние вече имаме един спор по прилагането на протокола. И струва ми се, че г. Абалджиев, когато в миналото заседание се мъчеше да пласира една доста долнопробна демарсия в Парламента, когато оплакваше България, че тя е изправена пред едно ново репарационно бреме по-тежко, отколкото репарациите, които ни са известни и пр., аз мисля, че той е имал пред вид тези именно недоразумения с България, защото иначе не мога да допусна, че бившият секретар на Министерския съвет в земледьско време, може да бъде толкова дълбоко невежа, за да не може да чете ясно смисъла на този договор.

Г. Т. Данаилов (д. сг): Така мисли и г. Янулов.

Х. Силянов (д. сг): Сигурно той е имал пред вид известни недоразумения, които се явиха между двете държави по повод тълкуването на думата „изселили се“ — нъщо, което наистина даде повод за известни рекламации. Г-да! Както за споровете от такъв род, така също и за другите спорове, чрез този нов договор за неутралитет, помирение, съдебно уреждане и арбитраж, както ние, така и нашите контрагенти, си осигуряваме един път, по който ще бъдат разрешавани тези спорове. Има задължения, поети от двете страни, опре-

дѣлено е времето, опредѣлени сѫ институциите, опредѣлена е процедурата, къмъ която ще се прибѣгва, ако наистина разговорите и преговорите не ни доведатъ до едно разбиране. Ето, г-да, голѣмиятъ смисълъ и сжщността на договора, който ни е поднесенъ за одобрение.

Азъ имамъ вече случая да кажа, че заради мене е достатъченъ фактътъ, че презъ 1926 г., когато се обсъждаше въпросътъ, такива юристи и политици, като г. Пастуховъ, г. д-ръ Гиргиневъ, като покойния Кюрчевъ, които негодуваха много и станаха изразителни на общата скръбъ на тракийците, никъде тѣ не откриха въ протокола, приложенъ къмъ договора, основание за опасение касателно земите на българите отъ царството, които земи по произходъ сѫ турски. Това откритие се направи завчера въ една форма извънредно категорична отъ г. Абаджиевъ. Азъ не знамъ, г-да, какво да мисля за това. Само, ако се четатъ договорътъ така, както дяволътъ чете евангелието, може да се дойде до такива заключения. Каза се вчера и азъ нѣма защо да повтарямъ: за мене е ясно, както бѣше ясно и тогава, че се касае за спорове, които биха се явили между двете правителства, че частноправни отношения извънъ оная категория тракийци, за които ви говорихъ, където този принципъ е нарушенъ съ общото съгласие на двете страни, всички други правоотношения отъ частенъ характеръ ни най-малко не биха се измѣнили съ приемането или неприемането на протокола, нѣ биха се измѣнили ни най-малко съ приемането или неприемането на тая конвенция. Всѣки, който иска, ако има законни основания разбира се, може да се яви съ своите претенции. Има за това установенъ редъ. Засегнати сѫ, както се обясни отъ г. министъра на правосъдието, както допълнително ще се обясни и отъ г. министъра на външните работи, само споровете, отнасящи се между двете дѣржави.

Въ заключение, г-да, азъ имамъ да отпозвъя къмъ васъ следния апелъ. Онова, което представляваше трѣнлизата частъ въ турско-българските преговори; онова, което даваше основание на вашата съвѣсть да се чувствува смутена; онова, което най-сетне можеше справедливо да извика вашето негодувание, като българини и като хора съ правно чувство, вече е изживѣно отъ българския Парламентъ, и азъ смятамъ, че нѣма абсолютно никакъвъ смисълъ, нито е полезно, нито е тактично, да се човъркатъ раните, които сѫ на заздравяване и да се почиватъ наново въпроси, които независимо отъ нашите чувства, даже ако шете, отъ нашите разбирания, сѫ вече ликвидирани по единъ формаленъ начинъ.

Ето защо, г-да, азъ мисля, че българскиятъ Парламентъ, ставайки изразителъ на ония чувства, които въ дадения моментъ, независимо отъ всичко преживѣно, пита българскиятъ народъ къмъ своята югословенна съседка; оставайки вѣрностъ на оня дѣлъ на миролюбие и разбирателство, отъ който е пропита цѣлата наша външна политика и хранейки вѣра за по-добри перспективи, които ще ни откриятъ тѣзи отношения, добре ще направи, ако при гласуването на този договоръ за неутралитетъ, помирение, съдебно уреждане и арбитражъ между Турция и България направи същата манифестация, която направи и ангорскиятъ парламентъ — да гласуваме тоя договоръ единодушно. (Ръкоплѣскания отъ сговористите)

Председателътъ: Има думата народниятъ представителъ г. Величко Кознички.

В. Кознички (нац. л.): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Въ областта на външната политика, трѣбва много малко да се говори публично, а повече да се работи. Тукъ въ Парламента всѣка една наша дума, тобѣва да бѣде отмирена, за да не ѝ се даде обратно тълкувание.

Въпроси като този, който ни занимава, сѫ повече предметъ на разисквания въ надлежната комисия по Министерството на външните работи, където изчерпателно се даватъ необходимите сведения. Дадени тѣ така публично може да бѣдатъ изтъкувани зле отъ другата страна и още отъ самото начало да се явятъ подозрения.

Договорътъ за неутралитетъ, помирение, съдебно уреждане и арбитражъ между България и Турция, който не е свършенъ и има още нѣщо да се желае, е значителенъ успѣхъ за двете страни. Между другото, тоя заздравява още повече мира на Балканите и засилва приятелството между двете страни. Двете съседки, България и

Турция, иматъ общи голѣми стопански и икономически интереси, които трѣбва да се развиятъ, подпомогнати отъ правителствата имъ, и да се засили взаимното доверие между двете страни.

Изтощени отъ продължителните войни, приели и подписали драговоно многострани американски договоръ, пакта на Келогъ, ние не мислимъ за авантюри, нито за войни и нито желаемъ нѣкому такива. Погълнати всецѣло съ вътрешното си консолидиране и стопанско повдигане, ние желаемъ траенъ миръ и добри приятелски отношения съ всички дѣржави, на първо мѣсто съ съседите си.

Турция е първата отъ тѣхъ, съ която сключваме, макаръ и късно, казания договоръ. Ние радушно го приемаме и желаемъ на съседната ни република голѣми успѣхи въ стопанското ѝ и културно развитие при новия режимъ на нейния великъ реформаторъ, Гаази Мустафа Кемалъ, който очуди свѣта съ своя гений, който реформира страната си, който отъ една победена страна, въздигна народа си до степенъта на победителъ.

Приемането на договора съ акламации отъ турското народно събрание е новъ потвърдителенъ актъ за взаимно доверие и приятелско разбиране, който ще подпомогне за засилване търговските ни връзки и ще допринесе за постигане траенъ миръ.

Не може да не отбележимъ тукъ, че въ миналото, въ времето на Стамболоза, Турция гледане съ голѣмо доверие и симпатии на България. Отношенията между двете страни тогава дадоха благотворни резултати за тѣхъ. При великата война, двата народа и по бойните полета съ кръвта си запечатиха своето приятелство.

Колко е желателно и отъ страна на нашето Народно събрание да се прояви сжщото тоя единодушие при одобрение на предметния договоръ, като се приеме съ акламации!

Азъ отъ името на нашата парламентарна група заявявамъ, че ние ще гласуваме договора. (Ръкоплѣскания отъ сговористите и националъ-либералите)

Председателътъ: Има думата народниятъ представителъ г. Григоръ Василевъ.

Г. Василевъ (д. ср.): (Отъ трибуната) Г-да! Договорътъ, който е поставенъ на разглеждане и който сигурно ще бѣде приетъ отъ Народното събрание — защото предполагамъ, че болшинството, както и нѣкои части отъ опозицията ще го гласуватъ — има едно по-голѣмо значение, отколкото може да се предполага отъ тия, тъй да кажа, печални разисквания, на които сме свидетели ние тукъ.

Това е първиятъ договоръ отъ този характеръ, който България сключва следъ войната. Следъ този договоръ България получава едно подиръ друго 3 или 4 предложения въ сжщия смисълъ, и сигурно тя ще сключи договори за арбитражъ и съ по-голѣми и по-далечни страни. Но измежду нашите съседи, понеже ние сме поставени — добре или зле — въ центъра на балканите, това е въ всѣки случай първиятъ договоръ.

Следъ войната една серия отъ въпроси бидоха разрешени като последици отъ самата война. Първата и втората войни, въпрѣки храбростта на войските и въпрѣки многото успѣхи по бойните полета, ние загубихме политически на края. По силата на договорите ние имаме да прокарваме презъ Народното събрание, при различните правителства, много тежки въпроси — въпроси за репарации, въпроси за окупационни разноси, въпроси за всевъзможни тежести и претенции, които ни бѣхна наложени отъ победителите. Следъ това се наложи да ликвидираме така редица комплекси отъ висящи въпроси между България и нейните съседи. Една частъ отъ тия въпроси бѣха уредени, що се отнася до Югославия, въ 1923 и 1924 г. Друга една група висящи въпроси между България и Ромѣния, на дѣваме се, ще бѣдатъ ликвидирани още презъ тая година; преговорите сѫ вече твърде напреднали, нека очакваме и тѣхното ликвидиране, следъ което трѣбва да се надѣваме сжщо така и за единъ подобенъ на настоящия договоръ между България и Ромѣния. Между Гърция и България имаше сжщо така редица въпроси за уреждане. И сега има една грамална маса отъ въпроси, между които много отъ юридически, икономически и финансовъ характеръ, за които българскиятъ Парламентъ пакъ ще изхарчи много време, и само следъ ликвидирането на тази група въпроси може да се мисли за единъ арбитражъ между България и Гърция. Отъ стража на Югославия, преди две години нѣщо, се повдигна като че ли сжщата

идея за сключване на единъ договоръ за арбитражъ, но това предложение не бѣше направено въ форма, за да може да се разиска, не бѣше поставено фактически на разглеждане. И едно друго обещание отъ югослависка страна, да се сключи договоръ между България и Югославия, тоже очаква своето време, въпреки всичката готовност на България да пристѣпи всѣки моментъ къмъ разглеждане на тия въпроси и да ги решава.

(Председателското мѣсто се заема отъ подпредседателя В. Димчевъ)

Отъ всички наши съседи Турция се явява първата, съ която ние, естествено, можехме въ по-скоро време да разрешимъ както всякакви въпроси отъ войнитѣ, така и да поставимъ въпроса за единъ арбитражъ, който съ една дума трѣбва да се характеризира като въпросъ на доверие и приятелство между две държави, между два народа. Това е смисълътъ на договора за арбитража, това е неговата цена. Искате ли туй приятелство, ще го вотираете; не желаете ли туй приятелство, ще трѣбва съ всички сили да го проваляте.

Азъ бихъ желалъ предъ васъ да засегна два-три въпроса въ връзка съ този арбитраженъ договоръ и бихъ молилъ специално народнитѣ представители отъ опозицията да ни разбратъ. Защото върху този теренъ ние не търсимъ разногласие; напротивъ, на тази основа, ако ние помежду си не се разбираме, ние губимъ всички: Парламентътъ губи своето достойнство, държавата губи своитѣ жизнени интереси. Представете си, напр., ако подобно на моя приятелъ, г. попъ Николовъ, бѣха се явили едни и други народни представители да говорятъ въ сѣщия духъ, и ако ние бѣхме сложили на разглеждане единъ договоръ за арбитражъ съ Ромъния, единъ договоръ за арбитражъ съ Югославия и единъ такъвъ съ Гърция, и ги пледирахме, и ги разгледахме едновременно — какво щѣше да излезе? Колко много щѣхме да слушаме да се говори — съ право или безъ право, прекалено или точно така, както е фактически — върху нашитѣ отношения съ сѣседитѣ! Ние загубихме отъ войнитѣ много — много територии, много сънародници, много земни богатства, много ценности. Какво ние не загубихме! Но въ този случай, щомъ се касае до Турция, ние трѣбва да констатираме, че Турция загуби много повече отъ насъ. И, представете си, каква бѣше Турция въ 1912 г. и каква е тя днесъ. Азъ трѣбва да ви заявя, че ви говоря по убеждение. Днесъ имате срещу васъ една друга Турция. Това не е Турция отъ 1912 г.; това не е Турция даже отъ преди 10 години. Това е действително една турска нация, която сега се формира, и една турска държава, която сега се консолидира на съвършено друга база, отколкото бѣше империята на Абдулъ-Хамида или на неговитѣ предшественици.

Каква е промѣната въ Турция? Турция загуби Балканския полуостровъ; остана ѝ тукъ малко парче, както знаете, до Цариградъ. Турция загуби огромна територия отъ Мала Азия — богати и пребогати провинции; Турция загуби много войници по бойнитѣ полета, подобно на насъ. Въ последния конфликтъ ние бѣхме вече приятели съ Турция. Турция влезе въ него по единъ неестественъ начинъ — вие знаете какъ, не искамъ да възстановявамъ тая история — както ние влезохме въ войната по единъ необикновенъ начинъ. Турцитѣ получиха едно нещастие отъ голѣмата война, и ние останахме нещастни отъ нея. Турцитѣ, обаче, бѣха благоприятствувани отъ две нѣща: отъ тѣхната земя, отъ тѣхния материкъ, като малоазийски и, отъ друга страна, отъ наличността на единъ новъ човѣкъ, на единъ новъ държавникъ, какъвто бѣше действително тѣхниятъ председател на републиката, Гаази Мустафа Кемалъ.

Мустафа Кемалъ, както знаете, е билъ военно аташе тукъ, знае малко български, бѣше въ контактъ съ българското общество и съ българската армия, и тоа даде възможностъ на насъ българитѣ да го познаваме малко повече, отколкото го познаватъ въ Европа. Това не е младотурчинъ отъ тоя типъ, който познаваме, следъ 1908 г. Младотурцитѣ се различаваха съществено отъ старотурцитѣ, отъ султанската олигархия, която дотогава управляваше империята; но въ всѣки случай Мустафа Кемалъ е нѣщо съвършено друго и отъ самитѣ младотурци. Мустафа Кемалъ освободи турския народъ; Мустафа Кемалъ намѣри срѣдства да издействува по-добри условия за тѣхния последенъ миренъ договоръ, отколкото всѣки неговъ предшественикъ би сторилъ това; Мустафа Кемалъ

малъ освободи турската жена; Мустафа Кемалъ създаде турския гражданинъ, стопанинъ, турския индустриалецъ. Мустафа Кемалъ, споредъ мене, направи най-голѣма реформа съ латиницата. Може би отъ турска гледна точка това да не е важно. Има и турци противници на тази реформа. Но моето скромно, но искрено убеждение, това е най-голѣмата революция, която той направи въ своята страна и най-благодатната. Защото той не само осигури на турската нация, на новитѣ поколения, единъ по-добъръ инструментъ да могатъ да се развиватъ по-лесно и да се цивилизоватъ, но даде възможностъ и на културнитѣ народи, на европейски народи, по-лесно да пристѣпятъ къмъ турския езикъ, къмъ турската култура, по-лесно да я изучатъ и по-лесно да се доближатъ до това, което турцитѣ могатъ да иматъ въ тѣхната история отъ последнитѣ 10 вѣка

Нашата съседка отъ югоизтокъ и България — тѣ сѣ именно двата народа, които си оставатъ една връзка географическа и стопанска между Европа и Азия. Ние често говоримъ, че сме на прага на Азия, но безъ турцитѣ ние не сме една цѣлостъ: само турцитѣ и българитѣ заедно представляватъ този мостъ между Азия и Европа. Еднакво нещастни отъ последната война, презъ последнитѣ 10 години ние действително прекарахме доста мъчни моменти, но все пакъ сравнително най-търпимитѣ и най-добритѣ отношения на българитѣ къмъ сѣседитѣ бѣха тия спрямо турцитѣ. Днесъ ако огледѣ българинъ въ Ромъния, въ Гърция, въ Югославия, въ Турция, само въ Турция той ще се чувствува напълно спокоенъ, че е въ една близка страна, въ една страна, въ която нѣма да бѣде преследванъ, въ която ще бѣде зачетенъ като българинъ.

Д. п. Николовъ (д. сг): Това не е вѣрно. Сега ангорскитѣ турци сѣ по-голѣми шовинисти, отколкото младотурцитѣ. Въ това не бива да се лъжете.

Г. Василевъ (д. сг): Г. п. Николовъ! Азъ мога да Ви заявя, че като говоря туй, не го говоря на презумица. Говорилъ съмъ съ десетки българи, които живѣятъ въ Турция, съ наши учители, съ наши чиновници, . . .

П. Стайновъ (д. сг): Съ рабтници, които отиватъ тамъ.

Г. Василевъ (д. сг): . . . съ работници, които отиватъ тамъ, съ трънчани, каквито има въ Ангора, и ще ми позволите да гледамъ на тази работа малко по-широко и по-обективно отколкото Васъ.

В. Кознички (нац. л): И отъ по-високо.

Г. Василевъ (д. сг): Вие ме познавате доста добре, за да не предполагате, че мога да пледирамъ една кауза, която не сподѣлямъ. Азъ такъвъ луксъ не си позволявамъ. Когато има нѣщо неприятно, мога да го премълча, но да говоря обратното на това, въ което съмъ убеденъ, не мога да го направя, не желая да го правя, то нѣма цена. Искамъ да кажа, азъ бихъ желалъ да познавате Вие отношенията въ другитѣ сѣседни страни, за да можемъ да говоримъ по-широко. Но не е удобно по този въпросъ да правимъ процеси за други и за други въпроси. Вие ме разбирате много добре. Вънъ отъ това, не е добре тукъ въ Парламента да не забравяме своя локаленъ патриотизъмъ. Предъ българския Парламентъ, трѣбва да има български патриотизъмъ. Мене ме боли за всички краища на българската земя — можете да ми вѣрвате въ това, имате основания да ми вѣрвате въ това — но насъ трѣбва да ни боли най-напредъ за държавата, въ която живѣемъ, за народа въ неговото общо съзнание, за неговия върховенъ интересъ. А такъвъ интересъ действително съществува. Това не е фраза. И, аслъ, въ последнитѣ 15 години губихме едно следъ друго изключително и може би преди всичко поради нашия тѣсенъ духъ, поради нашата ограниченостъ въ разбиранията ни: всѣки се интересуваше предимно отъ единъ въпросъ и него поставяше надъ всичко друго, и по тоя начинъ говоримъ ужъ за племена въ Демократическия сговоръ, но ние сме племена собствено, които едвамъ правимъ една нация. Ние тукъ не искаме да разискваме въпроситѣ съ огледъ на всички български въпроси.

Ако никой другъ не ни е предложилъ този пактъ за арбитражъ, а само Турция, това е въ всѣки случай единъ добъръ признакъ, това не е примка. Ако днесъ въ Европа

държат смѣтка за тоя пакт — азъ мога да ви кажа, че държат голѣма смѣтка — то е за туй, защото сѣ убедени, че въ този пакт нѣма конспирация противъ другото. Първото подозрение, ако не впечатление, когато се чу, че Ангора предлага на София единъ пакт за миръ, приятелство, арбитражъ, дойде отъ тамъ, че то се създаде, може би по интрига, може би поради невежество, какво въ този пакт или въ този договоръ има начало на конспирация противъ другитѣ на Балканитѣ. Е добре, ние не желаемъ такава конспирация, ние не сме въ състояние да конспирираме. Това може да го заявимъ открито и преди всичко на нашитѣ приятели, турцитѣ, че ние конспирираме. Това може да го заявимъ откровенно и не приемаме. Но бързамъ да добавя, че и турцитѣ подъ никакъвъ случай, подъ никаква форма не сѣ мислили за подобна конспирация. Европа малко по-късно, следъ известно време, се убеди въ това. И Европа разбра, че българитѣ и турцитѣ не конспириратъ. Подписването на тоя пакт въ Ангора на 6 мартъ направи сериозно впечатление въ Европа. Направи впечатление, че това е въ всѣки случай една крачка напредъ къмъ затвърдяването на балканския миръ, че на това турско-българско приятелство Европа може да гледа съ спокойствие и доверие. То не носи изненади, то не крие нѣщо, което е скрито — всичко, което има въ него, има го въ договора. Нищо нѣма противъ днешна Европа, нищо нѣма противъ нейното разбиране, нищо нѣма противъ идеята за спокойствие и миръ, за арбитражъ и за справедливостъ въ живота на народитѣ. И следователно, този реализиранъ пакт не можеше освенъ да радва Европа.

Въ този редъ на мисли искамъ да ви припомня, че днесъ европейскитѣ народи — и голѣмитѣ не по-малко отъ малкитѣ, бждете увѣрени въ това — желатъ действително да намѣрятъ сериозни сръдства, съ които да гарантиратъ не само мира на Европа, но да гарантиратъ и бждещето на Европа. Войната е нѣщо много просто и много ясно. Казватъ: „На война — каго на война“. Мобилизируютъ се войскитѣ, пращатъ се на бойнитѣ полета, бягъ се, . . .

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Унищожаватъ се.

Г. Василевъ (д. сг): . . . унищожаватъ се, и войната се свършва. Мирътъ е нѣщо много по-сложно отъ войната. Мирътъ е ежедневиетъ на народитѣ. Обаче, касае се за това: какво носи мирътъ, мъжи ли се нѣщо подъ покривката на мира; ние живѣемъ въ миръ, но сигурни ли сме въ утрешния день? Този е въпросътъ, който интересува Европа — да не би подъ покривката на привиденъ миръ да се готви нова война, нова катастрофа. Независимо отъ въпроса за войната, за Европа има въпросъ за нейното бждеще. Тя може да живѣе въ миръ още 50 години, но следъ 50 години да потъне — да потъне преди всичко, разбираемъ стопански. И ако случайно сте чели днесъ едно извъление на Ерио въ Цюрихъ — а той предава само общата мисълъ на Европа — ще сте видѣли, че той казва: „Скоро Европа ще има да избира между васалността и федерацията; или Европа ще бжде свободно федерирана, гарантирайки на всички народи сносни условия на животъ, или Европа ще загине.“

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Ами кажете го — федерация съ Германия.

Г. Василевъ (д. сг): И това той го говори по поводъ на едно сближение между французитѣ и германцитѣ, като го смѣта за едно отъ сжщественитѣ условия, отъ първитѣ условия, за да бжде Европа спокойна и да има бждеще. Европа губи днесъ икономически ежедневно . . .

В. Кознички (нац. л): Значи, единъ видъ Северно-американски съединени щати.

Г. Василевъ (д. сг): Не единъ видъ Северо-американски съединени щати, ами точно сжщото туй нѣщо. Единството, както казватъ, е въ различieto и въ разнообразieto. И, въ този редъ на мисли, за насъ важи, какво мисли най-голѣмата за насъ единица днесъ, Европа; има свѣтъ, има Общество на народитѣ, но все пакъ по-близка за насъ е Европа, за насъ е важно, какво мисли Европа, какво мисли тя за себе си, какво чака отъ насъ. Отъ тая гледна точка, помирието, приятелството между турци и българи е единъ много важенъ фактъ, защото, въ края на краищата,

турцитѣ, губейки маса и маса територии, днесъ иматъ, подобно насъ, едно малко утешение: ние сме единъ хомогененъ блокъ, че ние сме нѣщо здраво, здраво вътрешно, здраво външно, сплотено хубаво; числото ни може би не е голѣмо, но въ всѣки случай вътрешната здравина е по-голѣма, отколкото на други мѣста.

В. Кознички (нац. л): Сигурна, трайна държава.

Г. Василевъ (д. сг): По всичкитѣ тия съображения, г-да, азъ ви увѣрявамъ, че нашиятъ Парламентъ съ едно принажане на дебатитѣ по пакта за арбитражъ съ Турция може само да напакости, а никаква полза за България нѣма да донесе. Следъ 10 години отъ войната ние имаме единъ случай да вотираме единъ пакт за арбитражъ. Ние трѣбва да се радваме ако утре гласуваме единъ подобенъ пакт съ Чехословакия, съ Унгария, съ Польша и съ други държави — съ всички съседи. Ние имаме всичкитѣ основания да се радваме на това, защото вие знаете, че ние имаме две теми, които трѣбва да пледираме. Едната тема това е: много ни наказахте, много е тежъкъ мирътъ; облекчавайте условията, които сте наложили на България. Другата тема е: кжде отиваме ние, на какво гратимъ наше бждеще; може ли нашето бждеще да бжде въ нашата изолираностъ; може ли бждещето на българитѣ да бжде въ едно подготвяне на война; може ли българитѣ да се надѣватъ на нѣщо по-добро, ако тѣ не сѣ добре гледани въ европейското обществото и ако тѣ не сѣ добре гледани отъ своитѣ съседи? Тѣмъ отъ тая гледна точка не е тайна, а е публична истина въ Европа, специално въ Женева, че България печели бавно, но печели. Може би, ни се вижда малко, но печелимъ. Съ туй азъ съвсемъ не искамъ да си закривамъ очитѣ, че ние сме приели много тежки условия преди 5, преди 10 години. Кое не е тежко? Ако вземемъ да направимъ нашата молба, нашата тѣжба, колко тежести, колко неприяности, колко мъки сѣ писани на наша смѣтка, действително премного сме потиснати. Всичко това е вѣрно, обаче, по-вѣрно е другото, по-важно е другото: наложенитѣ ни отъ войната нещастия, договори, ликвидации, споразумения, по-тежки и по-леки — всичко това е вече завършено дѣло, а ние днесъ сме поставени предъ единъ новъ фактъ и единъ радостенъ приятенъ фактъ, че нашитѣ съседи отъ юго-изтокъ съвършено искрено ни подаватъ ръка за едно помирение. Защото това е въ сжщностъ помирение. Формалното помирение не е още помирение. Помирието на думи, признаниятъ миръ, външниятъ миръ, формалниятъ миръ, това не стига: трѣбва да чувствуващъ, че съседната държава, съседниятъ народъ има малко повече чувства на зачитане и уважение къмъ тебе, за да можешъ и ти да го обикнешъ и зачетешъ. Е добре, спазително взето, все пакъ трѣбва да признаемъ, че турцитѣ сѣ били най-близки къмъ насъ, най-много сѣ били отзивчиви и ние най-лесно можемъ да си разберемъ. Това е въпросътъ на днешния моментъ. Нашата история съ Турция е отъ 5 вѣка. Ние сме били роби прети стотици години. Можемъ ли да вземемъ сега да обобщаваме историята и да правимъ прогностъ на историята, да говоримъ за Балканската война? Ами когато ние се биехме съ турцитѣ, а задъ насъ вземаха земитѣ, турцитѣ ли бѣха виновни? Тѣ ли сѣ, които дадохъ Македония и други области на нашитѣ съседи? Не турцитѣ, а ние ги дадохме: българската глупостъ ги даде. Трѣбва да бждемъ откровенни трѣбва да бждемъ искрени, трѣбва да се научимъ на нѣщо отъ миналото. Иначе, ние би трѣбвало да обобщаваме Парламента на единъ трибуналъ, дето ние сами се оплакваме на себе си. И, азъ, ние или се оплакваме на себе си, или доказваме на себе си, че сме прави. Ние казваме и повтаряме: българитѣ иматъ право, тѣхната кауза е справедлива. Еди кой си авторъ пише това открито, „носимъ по улицитѣ знамена. Всичко това е прекрасно. Но това не стига. Пакъ ще се убеждаваме, пакъ ще се оплакваме. Не е зле да се оплакваме, но, въ всѣки случай, това не трѣбва да бжде на първо мѣсто. Трѣбва да гледаме на нѣщата отъ една по-висока гледна точка. И когато предъ насъ има представенъ първиятъ договоръ за приятелство, трѣбва да се радваме. Чехословакия има нѣколко десетки подобни договори. Чехословакия, по моето разбиране, отначало правѣше такива договори за помирение, за да научи свѣта, че има чехословашка държава — за своя престижъ като държава и следъ туй за своята индустрия и за своитѣ стоки. Азъ я похвалявамъ, азъ не казвамъ това за ирония. Разбира се, като нова държава, тя бърза най-много да прави такива договори, защото иска да покаже на свѣта,

че съществува, че е с новч разбирания. Тя търси съ всички държави да направи такива договори. Направи и съ Австрия . . .

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Не се побоя да направи такъв договор и съ Унгария.

Г. Василевъ (д. сг): . . . съ своя въковенъ врагъ. Ние днесъ трѣбва да бждемъ щастливи, че българскиятъ Парламентъ има случай да вотира единъ договоръ, който действително вътре въ себе си не съдържа нищо друго, освенъ една манифестация на двата народа, на двѣт държави да живѣятъ въ миръ и по никакъвъ начинъ да не излизатъ вънъ отъ рамките на мира, като за туй се предвиждатъ известни процедури. Ние ще бждемъ щастливи, ако следъ тоя договоръ, дойдатъ и други подобни. Въ всѣки случай, азъ смятамъ, че по тѣзи въпроси нашиятъ Парламентъ ще трѣбва да бжде повече единодушенъ, ще трѣбва да се почувствува, че Парламентътъ по тѣзи въпроси предава, тъй да се каже, единъ лѣхъ, едно настроение на цялата страна. Само въ такъвъ случай Парламентътъ не е само сборъ отъ парламентарни групи, които по много въпроси сѣ една противъ друга. По такива въпроси той е нѣщо повече отъ сборъ на парламентарни групи; той е едно национално цѣло, той е една национална единица. И когато е толкова ясно, че ние вотираме не единъ договоръ за война, не единъ договоръ за разрушения, не единъ договоръ за нещастия, а просто единъ договоръ за добри стношения, за затвърдяване на такива съ единъ съседъ, това е толкова много важно за българитъ, толкова много приятно да имаме повече подобни договори, че не биваше по никакъвъ начинъ да дерайлираме отъ този голѣмъ духъ, отъ този голѣмъ смисълъ на представения законопроектъ за този договоръ и да влизаме въ други релси, да отиваме въ друго направление и да правимъ други размишления. Азъ моля Народното събрание да се проникне отъ тази важностъ на въпроса. Азъ каня Народното събрание да го прецени, защото туй е неговиятъ дългъ. Дългътъ на Парламента е не само да контролира, но и да изучава, да се информира. Има за това източници — има комисия, има министри, има свѣтовна преса. Ние трѣбва да се проникнемъ отъ грижата и съзнанието, че нашата външна политика ще бжде толкова по-успѣшна, колкото повече нашиятъ Парламентъ сериозно проучва всичкитъ отдѣлни въпроси по външната политика. Въ това проучване, въ това изучаване на нашето положение всѣкидневно, особено въ последнитъ 10 години, ние имаме да почерпимъ голѣма поука. Това е моето убеждение и азъ вѣрвамъ, че никой нѣма да ме опровергне, ако малко помисли по въпроса. Доколкото азъ съмъ наблюдавалъ, мога да направя, тъй да се каже, едно общо заключение, какво става съ България отъ 1919 г. до днесъ, въ тия последни 10 години, по отношение на нейното положение въ свѣта. Разбира се, трѣбва да ви напомня тукъ за чуждитъ войски, които минаха въ 1919 г. презъ България и за вътрешнитъ нещастия, които се подготвиха, за да нѣма нужда да ви казвамъ, че ние бѣхме една нещастна страна. Единственото нѣщо, което бѣше единъ видъ успѣхъ, то бѣше, че у насъ не влѣзкоха войски на съседни държави. Това бѣше единъ успѣхъ, че не влѣзкоха войски на съседитъ, ами влѣзкоха само войски на голѣмитъ държави.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Това постановяваше Солунскиятъ договоръ за примирието.

Г. Василевъ (д. сг): Въ течение на тия 10 години подписахме и съглашението за репарациитъ. За да видите какъ ни третираха въ Европа, вземете пресата на Европа, вземете да прегледате отново най-сериознитъ 4—5 вестници. Ако патонаримъ наши професори да ни дадатъ резюме какво е писано по това време за България въ 4—5 органи на общественото мнение на свѣта, ще видите, че България бѣше третирана като неществуваща страна, като единъ народъ забравенъ, хуленъ отъ всѣкъде, наказванъ отъ всѣкъде. Който познава България — пътешественици и журналисти — написаха по нѣкоя хубава статия, за да ни задоволятъ и ние ги препечатваме въ нашиитъ вестници, за да кажемъ, че имаме приятели. Вѣрно е, че приятели сме имали винаги, но не стига да имаме приятели. Трѣбва да имаме приятелството на голѣмитъ народи въ Европа, а не само едно индивидуално приятелство; трѣбва да имаме едно приятелство мѣролавно, а не само едно приятелство платоническо. Въ течение на последнитъ петъ години може да

се види, че престижътъ на България, полека, бавно, но постепенно, постепенно расѣше. Днесъ азъ мога да кажа, че ако България не е въ същото положение, въ което бѣше въ 1915 г., когато бѣше търсена за война, днесъ все пакъ, макаръ не въ този размѣръ, тя е търсена за европейския миръ. България е търсена за мира. Тя има какво да даде за мира и тя ще го даде съ удоволствие. Тя ще го даде, защото отговаря на нейнитъ жизнени интереси. Може други отъ това да не бждатъ доволни, но ние имаме основание да бждемъ доволни. България е търсена и всѣки денъ повече. Отъ голѣмата преса на държавитъ, съ които воювахме — Франция, Англия и Италия, не говоря за Германия, съ която бѣхме съюзници — отъ мѣродавнитъ срѣди, отъ парламентитъ, отъ общественитъ организации съ всевъзможетъ характеръ, България днесъ е гледана съ друго око. България е зачитана и днесъ въоу България следъ като е наказана, се излива благосклонно внимание, за да може да се въздигне финансово и стопански, за да може да играе пакъ своята роля за консолидацията на мира. А мирътъ, както ви казахъ, е нѣщо много сложно. На хората е омръзнало да четатъ фразата: „И ние сме за мира“, но не всѣки разбира съдържанието на тая фраза. Който може да види въ опасността, която грози Европа, той ще разбере, че тая фраза има много съществено съдържание. Тоя успѣхъ на България е безспоренъ. Тоя успѣхъ азъ не бихъ желалъ да се схване като успѣхъ на едно лице или на една партия. Азъ мисля, че за партията, която управлява, би било унижително, ако се смѣтне, че тя прави партийна външна политика. Азъ бихъ желалъ на този успѣхъ на България Парламентътъ пръвъ да се радва и да се смѣтне като сътрудникъ и като майсторъ на този успѣхъ. Отговорнитъ лица се смѣняватъ. Тѣ правятъ каквото могатъ, полипоъ това си отиватъ и оставятъ своето наследство. Нека имъ помогнемъ въ всичко добро, което вършатъ, а не да ги обезкуражимъ, не да ги намалимъ, не да ги охладимъ. Напротивъ, да имъ дадемъ полетъ, да имъ дадемъ подкрепа, да имъ дадемъ жаръ, за да могатъ съ повече енергия да работятъ по другитъ въпроси, които ни предстоятъ. А на България престоитъ много въпроси. Съ сключването на този пактъ туряме началото за сключване на други пактове. Следъ Турция се обадиха други три държави, ще се обадятъ, може би, още 10. Ние не сме направили на никого предложение. Ние не сме търсили никого, защото малки, наказани, незащитени, ние смѣтахме, че достоинството на нашия народъ, който е така гледанъ, не му позволява да хлоба, безъ да знае какъ ще му се отвърне. Тѣзи, които бѣха по-свободни, тѣзи, които сѣ по-добре, тѣ да започнатъ. И тѣ започнаха, тѣ идатъ. Но прѣви, които похлопаха, това бѣха турцитъ. Защо да не погледнемъ на тая покана за приятелство съ отворено сърце. Най-сетне на нашиитъ стопански стношения съ Турция азъ не отдавамъ решающа важностъ, тамъ работитъ може би, по-малко вървятъ. Но все пакъ, ние на югоизтокъ имаме бждеще. Нашето бждеще не може да бжде къмъ Европа, както всички пазари сѣ заети. Ние имаме повече бждеще въ Азия. Нашето бждеще е въ земята. Но потребно е по-добро обработване на тая земя, добри търговски договори, засилени търговски стношения.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): И малко повече умъ.

Г. Василевъ (д. сг): . . . и малко по-широкъ и по-малтръ умъ, както ми подсказва, моятъ учителъ г. Данаиловъ. За нашиитъ стопански връзки, за нашето икономическо развиване навънъ, за нашия експортъ Турция представлява единъ прекрасенъ пазаръ. Ние имаме много стоки, които можемъ да дадемъ на Турция. Народитъ ни се познаватъ, търговитъ се познаватъ, характеритъ си знаятъ, знаятъ си и езика, разстоянието е съвсемъ малко. Ние сме, така да се каже, просто поканени да работимъ. Ако ние не знаемъ да работимъ, ако ние не умѣемъ да работимъ, нѣма турцитъ да бждатъ виновни. Турция сега започва да създава своята индустрия. Ако произведенията на нейната индустрия подхождатъ за нашия пазаръ, ще ги пласира у насъ, защото у насъ има по-благоприятни условия, отколкото въ далечни страни. Но, повтарямъ, на стопанскитъ въпроси азъ не отдавамъ толкова голѣма важностъ, колкото и тѣ да сѣ важни. Азъ не желая да ги обезценявамъ, но азъ отдавамъ по-голѣма важностъ на моралната страна на този договоръ. Докато по-рано насъ ни питаха дали сме царство или република, днесъ луги насъ ни каинтъ: „за подписване договоръ за арбитражъ. Какво значи това? То значи, че нашиятъ подписъ има цена. И азъ се

радвамъ на тая цена, която има българският подписъ. Съ Турция сключваме първия договоръ. Следъ нея ще дойдатъ и други държави. Азъ мисля, че това е началото и това начало е щастливо. Азъ мисля, че въ нашитѣ отношения съ Турция ще изпълнимъ страници съ много по-добро съдържание за двата народа, отколкото досега. Ние се бихме съ турцитѣ въ Балканската война. Загубиха турцитѣ, загубихме и ние. Отъ нашата взаимна борба ние загубихме, а други се възползуваха. Остава сега да поработимъ за взаимноуспазване, да поработимъ за взаимно проникване — и стопанско, и интелектуално, и морално — за да можемъ да бъдемъ сигурни, че отъ югоизтокъ никой не ни заплашва, както и турцитѣ могатъ да бждатъ абсолютно убедени, че България не е тѣхенъ врагъ, че тя не желае да бжде тѣхенъ врагъ, а че желае да бжде съ тѣхъ въ добро приятелство и въ най-коректни и лоялни отношения. Азъ не искамъ тукъ да употребя думата съюзъ, защото ще бъдемъ заподозрени въ конспирация. Въ съюзъ съ Турция ние не желаемъ и не можемъ да бъдемъ.

Г. Т. Данаиловъ (д. сг): Всичко е явно.

Г. Василевъ (д. сг): Свършвамъ, г-да. Азъ ви моля да гласувате тоя договоръ по възможностъ съ единодушие и съ пълно съзнание, че България прави една крачка, която е добра, която е полезна, една крачка, която самъ е доказателство за цената на България и за нейното по-добро име въ чужбина, една крачка, която ще бжде последвана и спрямо други държави. И ние ще бъдемъ щастливи въ нашия Парламентъ да не гласуваме наложени договори — всевъзможни конвенции, всевъзможни ликвидации, за които нѣма абсолютно никакъвъ разуменъ аргументъ на свѣта, освенъ единъ върховенъ аргументъ: „Вие сте длъжни да изпълните това!“ Е добре, ние гласуваме тоя договоръ съ Турция по свое желание. Ние не сме задължени да го гласуваме. Ние го гласуваме съ удоволствие и съ радостъ, защото той означава единъ прекосяване, единъ добъръ етапъ въ отношенията между дветѣ държави, между двата народа. И азъ пожелавамъ сътрудничество на тия два народа въ бъдеще, за да може тоя договоръ да бжде изпълненъ само съ лоялностъ и да донесе само свѣтлина въ живота на дветѣ нации. (Ръжоплъскания отъ сговориститѣ и нацисналибералитѣ)

Председателстващъ В. Димчевъ: Има думата народниятъ представителъ г. д-ръ Владимиръ Бурилковъ.

Д-ръ В. Бурилковъ (д. сг): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Следъ онова, което казаха особено г. Григоръ Василевъ и г. Силяновъ, азъ искамъ да подчертая още веднъжъ, че договорътъ, който ние сега ще гласуваме, е едно щастливо събитие въ турско-българскитѣ отношения. Азъ смѣтамъ, че гласуването на този договоръ ще завърши една фаза въ отношенията между Турция и България, между турския и българския народи, ще се завърши печалната ликвидация на борбитѣ, на войнитѣ, ще се тури едно начало за съвмѣстно живѣене на Турция и България.

Г. г. народни представители! Въ дебатитѣ по тоя договоръ се спомена, че българската държава въ по-раншни договори е пожертвувала известни материални интереси на българи, дошли съ предѣлитѣ на Турция. Нека тоя фактъ не ни смуцава, нека той не дава никакво отражение върху онова положително дѣло, което ние днесъ ще извършимъ. Ако отъ тоя договоръ на българската държава ще има известни лоши послѣдствия за нѣкои българи, то дългъ е на българската държава да даде нѣщо на за-

сегнатитѣ. И нека не се съмняваме, че българската държава ще изпълни този дългъ — който произтича отъ нейнитѣ действия — спрямо тия, които сж засегнати. Обаче това обстоятелство не трѣбва ни най-малко да засѣнчва въ тѣзи дебати онуй дѣло, което е отъ извънредно голѣмо значение за бъдещето. Въпрѣки войнитѣ между двата народа, между турци и българи има голкова голѣма общностъ, сжществуватъ напълно всички елементи, за да се изградятъ едни отношения, почиващи не само на тоя договоръ, който ние ще гласуваме, но почиващи на действително упазване на двата народа и на действително сжществувачи симпатии.

Нека, г. г. народни представители, да признаемъ, че въпрѣки войнитѣ тѣзи симпатии не сж били разрушени. Българскиятъ народъ следи съ симпатии въ последнитѣ години онуй голѣмо строителство, което започна въ Ангора и което обещава добри перспективи на съседната република. Ние не завиждаме на успѣха ѝ, ние го желаемъ. Ние искаме отъ страна на турската република само лоялностъ. И азъ смѣтамъ, че съ този договоръ ще се разсѣятъ и последнитѣ съмнения, които може да има и ще се създаде една благоприятна почва за по-щастливото развитие на взаимнитѣ ни отношения. Нека да не се смѣта, че ония резерви, че ония съмнения, които сж сжществували въ Ангора и които сж предшествували известни договори, сж нѣкакъвъ елементъ гаенъ. Тѣ ще бждатъ разсѣти, когато се почувствува, че и отъ българска страна се отговаря на турскитѣ акламации въ Ангора сжщо така съ искрено чувство на симпатии.

Азъ моля българския Парламентъ да бжде единодушенъ, защото не се касае за миналото, а се касае, г-да, за бъдещето. (Ръжоплъскания отъ сговориститѣ)

Председателстващъ В. Димчевъ: Има думата народниятъ представителъ г. Иванъ Каранджуловъ.

Обаждатъ се: Отсъствува.

Председателстващъ В. Димчевъ: Нѣма други оратори записани.

Редътъ е на г. министра на външнитѣ работи.

Министъръ А. Буровъ: Г-да! Азъ ще помоля почитаемото Народно събрание да се съгласи да вдигнемъ заседанието тази вечеръ и да взема думата утре — отъ една страна, понеже частътъ вече е 8 безъ 15 м. и отъ друга страна, понеже смѣтамъ да говоря по-дълго, за да мога да отговоря на всички неоснователни, абсолютно неоснователни — боя се да не кажа даже думата умичтено — паснати тълкувания, коментарии и т. н. около сълбожанието на този договоръ, както и на предшествувачия договоръ.

Министъръ-председателъ А. Лячевъ: Заседанието да се отложи за утре съ сжщия дневенъ редъ.

Председателстващъ В. Димчевъ: Г-да! Дебатитѣ сж прекратени, утре ще говори г. министърътъ на външнитѣ работи.

Сега ще вдигнемъ заседанието за утре съ продължение на днешния дневенъ редъ.

Който приема тоя предложение, моля, да вдигнатъ ръка. Болшинство. Събрание приема.

Вдигамъ заседанието.

Вдигнато въ 19 ч. и 45 м.)

Председателъ: **АЛ. Ц. ЦАНКОВЪ**

Подпредседателъ: **В. ДИМЧЕВЪ**

Секретаръ: **ИВ. Д. МИХАИЛОВЪ**

Началникъ на Стенографското отдѣление: **Д. АНТОНОВЪ**

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.	Стр.
Отпуски, разрешени на народните представители: Ки- монъ Георгиевъ, Петъръ Анастасовъ, Борисъ Димевъ, Максимъ Милевъ, Иванъ Лѣкарски, д-ръ Владимиръ Бурилковъ, Христо Баевъ, Пе- теръ Тодоровъ, Христо Мариновъ, Желю Тон- чевъ, Христо Калайджиевъ, Александъръ Мали- новъ, Недѣлчо Топаловъ, Цено Табаковъ и Кирилъ Славовъ	2321	
Питания:		
1) отъ народния представителъ Х. Калайджиевъ къмъ министъръ-председателя относително стач- ката на тююневитѣ работници въ Хасково (Съобщение)	2321	
2) отъ народния представителъ М. Мотевъ къмъ министра на земледѣлието и държавнитѣ имоти и министра на финанситѣ — пита: дали имъ е известно, че има стоварено въ Русенското при- станище единъ или два шлепа унгарско жито, коего подбива цената на произведенията на нашия производител, и какви мѣрки смѣтатъ да взематъ противъ това (Съобщение)	2321	
Предложения:		
1) за одобрение договора, сключенъ на 4 май 1929 г. въ Берлинъ между българското прави- телство и Дирекцията на Дисконто Гезелшафтъ относително уреждането спорнитѣ въпроси между българското правителство и Дисконто Гезелшафтъ произхождащи отъ договоритѣ отъ 12 юлий 1914 г. и свързанитѣ съ тѣхъ допъл- нителни договори и конвенции (Съобщение)	2321	
2) за одобрение на размѣнитѣ въ София на 17 май 1929 г. ноти относително възстановява- нето на отношенията между България и Унга- рия на договора за предаване, подписанъ въ София на 31/18 май 1911 г. между България и Австро-Унгария (Съобщение)	2321	
3) за одобрение подписания въ Ангора договоръ за неутралитетъ, помирение, сѣдебно уреждане и арбитражъ между България и Турция (Про- дължение разискванията)	2322	
Законопроекти:		
1) за измѣнение и допълнение закона за военния данѣкъ (Съобщение)	2321	
2) за одобрение произведения съгласно чл. 61 отъ закона за минитѣ търгъ съ тайна конкуренция по отдаване експлоатацията на държавната каменножглена концесия „Крумъ“, находяща се въ землището на с. Реброво, Софийска око- лия (Съобщение)	2321	
3) за доставяне по доброволно съгласие релси и дребни желѣзнопѣтни материали за нуждитѣ на Главната дирекция на желѣзницитѣ и при- станищата (Съобщение)	2322	
4) за разрешаване на Ямболската градска община да сключи заемъ (Трето четене)	2322	
5) за институтъ за научни изследвания „Царъ Бо- рисъ III“ (Трето четене)	2322	
Дневенъ редъ за следующето заседание	2339	